

РОЗДІЛ I. Теоретичні аспекти механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва

1.1. Принципові складові механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва

Сучасне суспільство домоглося перетворення податків із сутю державного фіскального заходу на важливий економічний, соціальний та політичний фактор. Особливу увагу варто приділити прибутковим податкам, оскільки вони мають значний дієвий вплив на функціонування і ділову активність підприємницьких структур, де створюється фінансовий потенціал країни. Ця проблема є актуальною не тільки для України, але і для будь-якої держави. Головними суб'єктами ринкової економіки є суб'єкти підприємницької діяльності. Розвитку малого підприємництва передують низка економічних і організаційних чинників, серед яких особливу роль відіграє механізм оподаткування [72, с.18].

Визначенню структури податкового механізму присвячені праці таких науковців, як О.В. Балабенка [26, с. 9-15], П.Ю. Буряка [35, с.95-98], В.В. Виговська [43, с.59-64], Е. Ю. Жидкова [54, с.254], Л.О. Єзгор [56, с. 161-166], М.М. Козупатрий [75, с.183-194], С. Л. Лондар [81, с. 145], В.П. Синчак [107, с.89], Л.І.Чубарева [117, с.15-20] та інших.

Податковий механізм [41, с.1084] – це система важелів, інструментів та методів регулювання податкових відносин, які використовуються для реалізації податкової політики, найважливішою ціллю якої є побудова такої податкової системи, яка здатна забезпечити виконання податками покладених на них функцій при узгодженні інтересів держави з інтересами платників податків.

Підходи до визначення структури податкового механізму було умовно об'єднано у три групи: 1) науковий підхід, представники якого виділяють основні і додаткові елементи [26, с.9-15; 54, с.254]; 2) науковий підхід, який передбачає зведення структури податкового механізму до трьох підсистем (у формулюванні деяких науковців – трьох елементів) [35, с. 95-98; 43, с.59-64; 75, с.183-194]; 3) науковий підхід, усі представники якого в числі інших елементів

податкового механізму виділяють інструменти та методи [56, с. 161-166; 81, с. 145; 107, с.89; 117, с.15-20]. Основні і додаткові елементи, які представники першого підходу виділяють в якості складових податкового механізму, фактично є елементами податку. Однак у разі, якщо усю структуру податкового механізму складало б лише елементи податку, податковий механізм був би тотожним податку. [54, с.254].

При цьому виконуванні функції є важливою характеристикою податкового механізму, однак вони не є його складовим елементом. Разом з тим, для виконання податковим механізмом функцій податкового планування, регулювання і контролю використовуються певні методи, тобто методи податкового планування, методи податкового регулювання і методи податкового контролю.

За результатами аналізу різних наукових підходів до методів податкового планування доцільно віднести наступні [43, с.59-64]: факторний та кластерний аналізи; методи кореляції та регресії; імітаційне моделювання; Оптимізаційні методи. Погляди науковців стосовно виділення методів податкового регулювання подекуди сильно відрізняються. Аналіз та узагальнення частини з них [75, с.183-194] дозволили виділити наступні методи податкового регулювання: реструктуризація податкової заборгованості (відстрочка або розстрочка сплати податку); надання податкового кредиту; надання права на податкові канікули; легалізація неоподаткованих доходів (податкова амністія); зміна й диференціація ставок податків; встановлення спеціальних податкових режимів; застосування спрощеної системи оподаткування; податкові вирахування, які зменшують базу оподаткування; взаємозалік бюджетно-податкових боргів; укладення міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування.

Ефективність заходів податкового планування та регулювання не може бути забезпечена без здійснення податкового контролю. Аналіз позицій вченого С. Л. Лондара [81, с. 145] з цього питання дозволив виділити наступні методи податкового контролю:

1) методи документального податкового контролю: формальна, логічна і арифметична перевірка документів; юридична оцінка господарських операцій,

відображених в документах; зустрічна перевірка та метод взаємного контролю; метод зворотної калькуляції, хронологічний і порівняльний аналіз; економічний аналіз;

2) методи фактичного податкового контролю: Облік платників податків; Отримання пояснень (допит свідків); Огляд приміщень (територій) і предметів; інвентаризація; експертиза; контрольні операції: контрольна закупка, контрольний обмір, контрольний запуск сировини й матеріалів у виробництво; хронометраж [81, с. 145-148].

Такі представники третього підходу, як В.П. Синчак [107, с.89], в структурі податкового механізму виділяють принципи. Принцип [41, с. 895] – це основне правило, установка для будь-якої діяльності. На наш погляд, податковий механізм не може мати власних принципів, оскільки він являє собою інструмент, а не процес діяльності. Разом з тим, податковий механізм обмежений принципами податкової політики, тобто принципами тієї діяльності, для виконання якої він використовується.

Варіант структури податкового механізму Л.І.Чубарєвої [117, с.15-20] містить важливу деталь, яка відсутня у варіантах інших авторів: виділення важелів як одного із засобів впливу податкового механізму. Податкові важелі, – пільги та санкції, – є напрямками дії податкових інструментів [117, с.15].

Отже, узагальнення результатів проведеного аналізу дозволяє зробити висновок, що податковий механізм суб'єктів малого підприємництва складається з інструментів, методів, важелів, обмежений принципами податкової політики і виконує функції податкового планування, регулювання і контролю. (Рис. 1.3.)

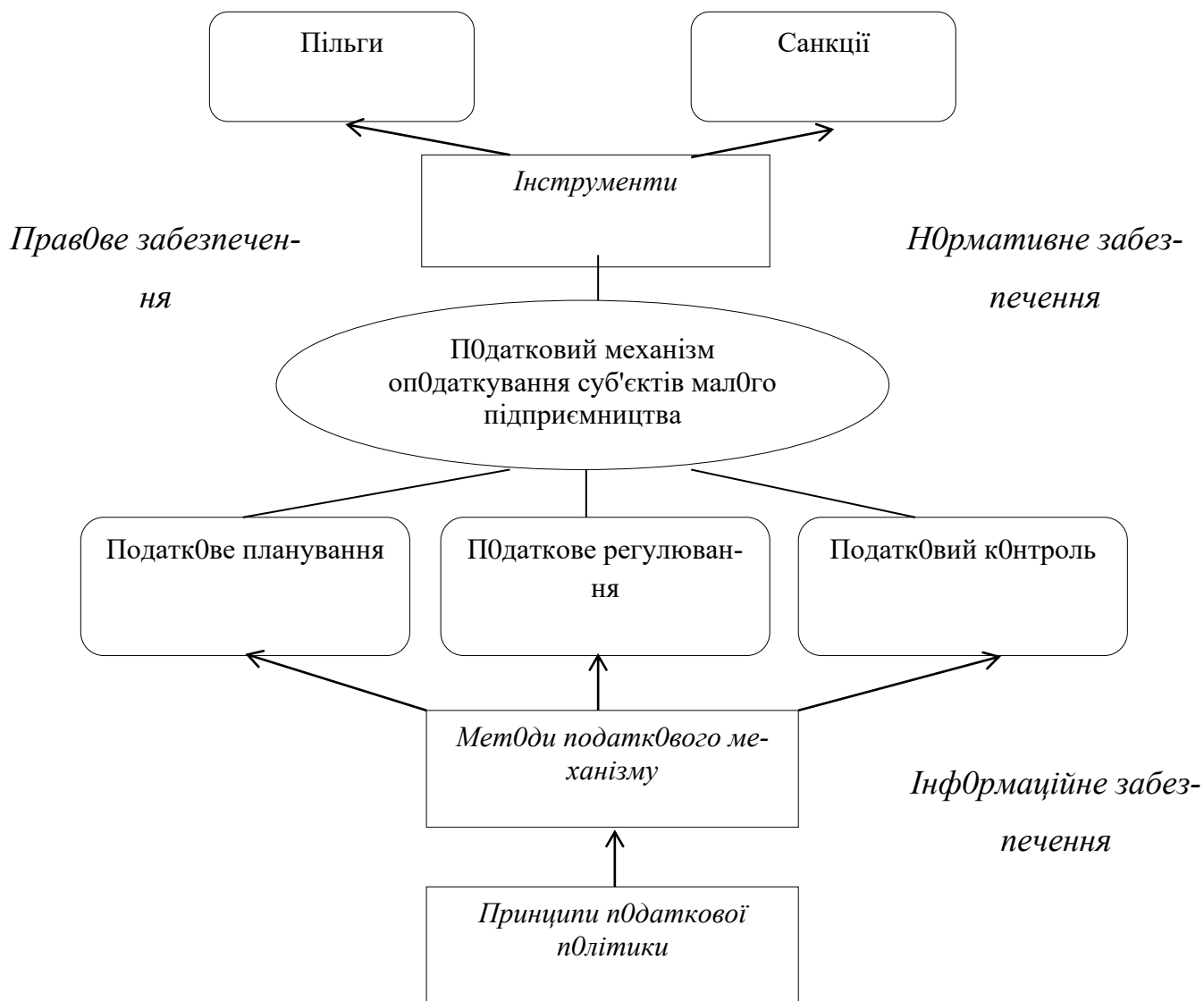

Рис. 1.3. Податковий механізм оподаткування суб'єктів малого підприємництва

Джерело: узагальнено автором [56, с. 161-166; 81, с. 145; 107, с.89; 117, с.15-20]

Оскільки податковий механізм є частиною фінансового механізму, вважаємо за необхідне з'ясувати структуру останнього з метою визначення тих складових, які є невід'ємними елементами обох механізмів. Більшість науковців, у тому числі Е. Ю. Жидкова [54, с.254], до складу фінансового механізму відносять фінансові методи, фінансові важелі, правове, нормативне та інформаційне забезпечення.

На нашу думку, правове, нормативне та інформаційне забезпечення є невід'ємними елементами і податкового механізму: податкове законодавство складає його правове забезпечення, нормативи щодо форм та порядку подання податкової звітності – нормативне забезпечення, а дані про обсяги сплати податків, про фінансово-сподарські операції платників є частиною його

інформаційного забезпечення. Без цих елементів структура податкового механізму є не повною.

Таким чином, аналіз та узагальнення різних підходів щодо структури податкового механізму забезпечили можливість сформуувати власний перелік його складових елементів. Встановлено, що інструменти податкового механізму суб'єктів малого підприємництва складаються з елементів податку. До методів податкового механізму відносяться методи податкового планування, регулювання і контролю. Важелями податкового механізму виступають пільги та санкції, які визначають напрям регулюючого впливу держави на платників податків. Крім того, структура податкового механізму є не повною без таких елементів, як правове, нормативне та інформаційне забезпечення, які не були виділені в жодному з розглянутих варіантів структури податкового механізму.

1.2. Особливості реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні

Український малий бізнес постійно піддається різного роду реформам, що негативно відображається на коливаннях настроїв бізнесменів та відкритості їх бізнесу. Розвитку малого підприємництва заважають цілий ряд економічних та організаційних перешкод, де особливу роль відіграє механізм його оподаткування. Введення в Україні альтернативної спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва забезпечило реальні зрушення в їх розвитку, хоча діюча система оподаткування в Україні чинить значне податкове навантаження на суб'єктів малого підприємництва [83, с.31].

Втрата чинності Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» [22], дія норм Податкового кодексу України [2] стосовно спрощеної системи оподаткування, призвели до змін в спрощеній системі оподаткування. Вирішення проблеми удосконалення системи оподаткування малих підприємств України суттєво вплине на поповнення місцевих бюджетів, інвестиційний клі-

мат регіонів та соціальний захист населення. Це зумовлює актуальність дослідження умов та особливостей системи оподаткування, обліку та звітності малого бізнесу в сучасних умовах.

Вивчення особливостей реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні висвітлені у працях таких вітчизняних дослідників, як З. Варналій [39, с. 115-118], С. Логвіновська [80], О. Десятнюк [111, с.56-63], А. Кізіма [111, с. 64-66], М. Чорний [111,с.68], А. Крисоватий [111,с. 98-101], М. Кучерявенко [77, с. 345-349], В. Литвиненко [78,с. 17-21], П.В.Мельник [89,с. 87-92].

Сьогодні в Україні підприємства малого бізнесу виступають елементом структурної перебудови регіональної економіки, сприяють підвищенню доходів місцевих бюджетів. Саме спеціальний податковий режим спрямований на стимулювання малого підприємництва, а його система припускає тільки один вид податку: єдиний податок, який сплачується до місцевого бюджету. Незалежно від цього підприємці платять єдиний соціальний внесок, що зараховується на рахунки Органів Пенсійного фонду України [37, с. 20].

Станом на 01.01.2024 р. в Україні зареєстровано 373,8 тис. малих підприємств, що складає 95% у загальній кількості підприємств, проте вона забезпечує лише 21% ВВП країни та займає 2% всіх зайнятих працівників. Кількість малих підприємств на 1 тис. населення складає 8 одиниць. Дана статистика свідчить про велику кількість зареєстрованих, але не діючих, або, діючих нелегально суб'єктів малого бізнесу [110, с. 98]. Умови, які створені в Україні для функціонування та розвитку малого бізнесу, в цілому, відповідають європейським вимогам. Проте існує ряд труднощів їх застосування при низькому рівні професійної освіти та економічного мислення населення, в тому числі, і керівників малих підприємств, які є їх засновниками.

Згідно Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [14] суб'єктами малого підприємництва є такі, в яких середньоблікова чисельність працюючих за календарний рік не перевищує 50 осіб та обсяг річного валового доходу не перевищує 70 млн. гри-

вень. Найважливішою формою державної підтримки суб'єктів малого бізнесу є спрощена система оподаткування, яка передбачає заміну сплати встановлених законодавством податків і зборів (обов'язкових платежів) сплатою єдиного податку і застосування спрощеної форми бухгалтерського обліку і звітності [3]. Ухвалення Податкового кодексу підняло Україну з 152 місця до 137-го місце в рейтингу Doing Business 2023, який складається Світовим банком [125].

Станом на 1 вересня 2024 року платники податків, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, сплатили до бюджету 5,1 млрд. грн. єдиного податку. Порівняно з відповідним періодом минулого року сплата податку зростає на 65% [110, с. 113]. Від приватних підприємців бюджет отримав майже 3,7 млрд. гривень єдиного податку. Від діяльності спрощенців – юридичних осіб до бюджету надійшло 1,5 млрд. грн.

З метою створення сприятливих умов для розвитку малого бізнесу, сучасною спрощеною системою на 2024 рік передбачено наступний механізм оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

Аналізом особливостей реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні займалися такі вчені як М.П. Кучерявенко, І.Л. Самсін, І.Х. Темкіжев [77, с. 345-349], які виділили наступні особливості застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності:

- збільшення обсягів річного доходу, що дає право перебувати на спрощеній системі; прив'язку ставок єдиного податку до розміру мінімальної заробітної плати; встановлення з метою оподаткування 4 категорій платників;
- скасування надбавок, які застосовувалися до фіксованих ставок податку за кожного найманого працівника фізичної особи;
- скасування обмеження щодо віднесення до витрат платника податку на прибуток, витрат на придбання товарів (робіт, послуг) у фізичних осіб – платника єдиного податку в межах визначених груп платників;
- обмеження сфери застосування спрощеної системи оподаткування для окремих видів господарської діяльності;

– посилення відповідальності платника податку за застосування іншого способу розрахунків, здійснення діяльності, не зазначеної у свідоцтві, перевищення граничного обсягу доходу, тощо [77, с. 345-349];

– встановлення підстав для анулювання органами фіскальної служби свідоцтва платника єдиного податку (Табл. 1.1.).

Згідно аналізу праць наступних науковців А. Кізима, М. Чорний [111,с.64-68], можна перерахувати такі переваги застосування спрощеної системи в Україні:

Таблиця 1.1.

Характеристика спрощеної системи оподаткування в Україні на 2024 рік

Платники податку		Критерії єдиноплатників	Об'єкту діяльності	Основна ставка податку	Додаткова ставка податку
ФОП	1 група	Кількість найманих працівників – 0. Обсяг доходу – до 300 тисяч гривень на рік	здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках або здійснюють господарську діяльність по наданню побутових послуг населенню.	до 10% мінімальної заробітної плати, 121,8 грн. на 01.12.2024.	Ставка 15 %: -до суми перевищення ліміту обсягу доходу; -до доходу від видів діяльності, не зазначених у свідоцтві платника єдиного податку; -до доходу, отриманого із застосуванням іншого способу розрахунків, ніж грошового; до доходу від видів діяльності, що не дають права на застосування спрощеної системи оподаткування
	2 група	Кількість найманих працівників – до 10 чоловік. Обсяг доходу – до 1,5 мільйона гривень	здійснюють господарську діяльність з надання побутових, платникам єдиного податку або населенню, здійснюють виготовлення або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства.	до 20% мінімальної заробітної плати, 243,60 грн. на 01.12.2024.	
ФОП +ЮО	3 група	Кількість найманих працівників – не обмежена. Обсяг доходу – до 20 мільйонів гривень.	Здійснюють будь-які види діяльності, окрім заборонених	2% доходу за умови окремої сплати ПДВ 4% доходу за умови включення ПДВ до складу єдиного	

				податку.	ння.
сільг Оспви рОбн ики	4 група	Кількість найманих працівників – не обмежена. Обіг коштів – не обмежений.	сільгОспвирОбники, в яких доля сільськОгОспОдарськОгО товарОвирОбництва за попередній рік дорівнює або перевищує 75%.	- для ріллі, сінкОсів або пасовищ – 0,45%; - для багатОрічних насаджень – 0,27%; - для земель воднОгО фонду – 1,35%;	

Джерело: розроблено автором на підставі [2]

➤ спрощення процедури і порядку реєстрації платника податку. Суб'єкти малОгО підприємництва можуть перейти на сплату єдинОгО податку як з початку року, так і з початку будь-якОгО кварталу; значно спрощуються розрахунки, пов'язані з визначенням сум податків;

➤ спрощується ведення потОчнОгО бухгалтерськОгО Обліку та форм фінансовОї звітнОсті, що передбачена Положеннями (стандартами) бухгалтерськОгО Обліку [111,с.64-66];

➤ різноманітні форми податковОї звітнОсті за податками та зборами заміщуються єдиним податком, при цьому заповнюється одна форма звітнОсті;

➤ розрахунок сплати єдинОгО податку суб'єктом малОгО підприємництва подається до податковОгО Органу раз на квартал для суб'єктів підприємства – фізичних Осіб 1-2 груп, для 3-4 груп – один раз на рік;

➤ спрощений порядок подачі звітнОсті для платників єдинОгО податку 3-ї групи надається право вибору сплати ПДВ [111,с.68].

Проте, В. Литвиненко [78,с. 17-21] поряд з перевагами спрощенОї системи Оподаткування суб'єктів малОгО підприємництва, розглядає певні недоліки, що стримують розвиток малОгО підприємництва в Україні, зокрема:

– обмеження обсягів виручки суб'єктів малОгО бізнесу, які дають право використовувати спрощену систему Оподаткування;

– суми єдинОгО податку фізичнОї Особи-платника податку сплачуються авансом за звітний період (квартал). При цьому не враховують, чи буде фактично Отримано дохід від здійснення такої діяльнОсті за звітний період;

– ставка податку є змінною в межах 2-20% від мінімальної заробітної плати і виноситься на розгляд місцевих органів самоврядування та обов'язковість щомісячної сплати ЄСВ незалежно від умов господарської діяльності в межах 34,7% від мінімальної заробітної плати [78,с. 18-20];

– постійна звірка обліку сплачених податків з податковими органами в цілях мінімізації ризиків нарахування штрафів за несвоєчасну сплату та/ або сплату не в повному обсязі сум єдиного податку, що складають 50% визначної суми податку за кожен період недоїмки перед бюджетом по даному виду податку [78,с. 21].

Спрощена система передбачає простоту визначення бази оподаткування та розміру податкового зобов'язання, мінімізацію облікових процесів до рівня, доступного пересічному громадянину. Посилення вимог до спрощеної системи оподаткування із одночасним погіршенням комплексу умов для єдиноплатників стали головними причинами часткового сприйняття нововведень та відобразилась на тінзації суб'єктів малого бізнесу [87, с. 145].

З метою боротьби з тінзацією малого підприємництва в Україні в 2024 році було введено застосування реєстраторів розрахункових операцій (РРО) платниками єдиного податку. Таким чином, вільно працювати без РРО можуть тільки єдинники першої групи. Єдинники другої і третьої груп не застосовують РРО тільки при продажу товарів на ринках або через пересувну дрібнопродрибну мережу. В інших випадках вони зобов'язані при готівкових розрахунках застосовувати РРО в загальному порядку [112, с. 323]. Наступною особливістю реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні І. В. Ярошенко [123, с. 318] називає порядок визначення доходу при продажу основних засобів юридичними особами – платниками єдиного податку.

Так, до 01.01.2024 р. дохід при продажу основних засобів не включався до оподатковуваного доходу, а з 01.01.2024 р. при продажу основних засобів юридичними особами – платниками єдиного податку дохід визначається як сума коштів, отриманих від продажу таких основних засобів. Якщо основні засоби продані після їх використання протягом 12 календарних місяців з дня введення

в експлуатацію, дохід визначається як різниця між сумою коштів, отриманою від продажу таких основних засобів, та їх залишковою балансовою вартістю, що склалася на день продажу [115, с. 325].

І.Л. Самсін [104, с. 30-40] у своїй статті розглядає особливості нарахування та сплати єдиного податку в 2024 році. До них він відносить:

1) платники єдиного податку 1-ої та 2-ої груп, які не використовують працю найманих осіб, звільняються від сплати протягом одного календарного місяця на рік на час відпустки та за період хвороби, підтвердженої копією листка непрацездатності, якщо вона триває не менше 30 календарних днів;

2) помилково та/або надміру сплачені суми єдиного податку підлягають поверненню платнику в порядку, встановленому ПКУ;

3) єдиний податок, нарахований за перевищення обсягу доходу, сплачується протягом 10 календарних днів після граничного строку подання податкової декларації за податковий (звітний) квартал;

4) у разі припинення платником єдиного податку провадження господарської діяльності податкові зобов'язання із сплати єдиного податку нараховуються до останнього дня (включно) календарного місяця, в якому до Органу ДФС подано заяву щодо відмови від спрощеної системи оподаткування у зв'язку з припиненням провадження господарської діяльності;

5) несплата фізичною особою - платником єдиного податку, авансових внесків єдиного податку в порядку та у строки, визначені Податковим кодексом України, тягне за собою накладення штрафу в розмірі 50% обраної ставки єдиного податку [104, с. 30-40].

Для узагальнення розробимо таблицю особливостей реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні (табл. 1.2.).

Зміни внесені до спрощеної системи оподаткування і призводять до її лібералізації, а, відповідно, і до збільшення кількості її платників. Дана система повинна задовольняти вимоги як держави щодо стабільності надходжень до бюджету від сплати податку, так і самих платників через систему відсоткових

ставок на спрощеній основі, які, на їх думку, є достатньо високими для малих підприємств.

Таким чином, особливостями реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні на 2024 рік є зміни при застосуванні спрощеної системи оподаткування, а саме:

А) зменшено кількість груп платників єдиного податку з шости до чотирьох, змінено межі окремих груп та зменшено ставки податку;

Б) збільшився граничний обсяг доходу для фізичних осіб – до 1,5 млн. грн., юридичних – до 20 млн. грн.;

В) застосування реєстративних розрахункових операцій (РРО);

Таблиця 1.2.

Особливості реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні

Особливості реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні	
Особливості нарахування єдиного податку	Особливості сплати єдиного податку
1	2
1) встановлення 4 груп платників єдиного податку;	1) Якщо основні засоби продані після їх використання протягом 12 календарних місяців з дня введення в експлуатацію, дохід визначається як різниця між сумою коштів, отриманою від продажу таких основних засобів, та їх залишковою балансовою вартістю, що склалася на день продажу;
2) збільшення обсягів річного доходу: для 1-ї групи – 300 тис. грн.; для 2-ї – 1,5 млн. грн.; для 3-ї – 20 млн. грн.; для 4-ї – немає обмеження;	2) платники єдиного податку 1-ої та 2-ої груп, які не використовують працю найманих осіб, звільняються від сплати протягом одного календарного місяця на рік на час відпустки та за період хвороби, підтверженої копією листка непрацездатності, якщо вона триває не менше 30 календарних днів;
3) прив'язку ставок єдиного податку до розміру мінімальної заробітної плати;	3) помилково та/або надміру сплачені суми єдиного податку підлягають поверненню платнику в порядку, встановленому ПКУ;
4) обмеження сфери застосування спрощеної системи оподаткування для окремих видів господарської діяльності;	4) єдиний податок, нарахований за перевищення обсягу доходу, сплачується протягом 10 календарних днів після граничного строку подання податкової декларації за податковий (звітний) квартал;
5) застосування реєстративних розрахункових операцій (РРО);	5) несплата фізичною особою - платником єдиного податку, авансових внесків єдиного податку в порядку та у строки, визначені Податковим кодексом України, тягне за собою накладення штрафу в розмірі 50% обраної ставки єдиного податку;
6) посилення відповідальності платника податку за застосування іншого способу розрахунків, здійс-	

нення діяльності, не зазначені у свідомстві, перевищення граничного обсягу доходу, тощо;	
--	--

Джерело: узагальнено автором на підставі [39, с. 115-118; 111, с.68; 89, с. 87]

Г) дохід визначається як різниця між сумою коштів, отриманою від продажу таких основних засобів, та їх залишковою балансовою вартістю, що склалася на день продажу, якщо основні засоби продані після їх використання протягом 12 календарних місяців з дня введення в експлуатацію.

1.3 Імплементация зарубіжного досвіду щодо реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в умовах глобалізації

Україна як незалежна держава має досить коротку історію, що припускає недостатність власного досвіду реформування всіх сфер суспільного життя та, відповідно, позначається на незадовільному рівні розвитку соціально-економічних відносин у ній, що, зокрема, проявляється і в недосконалому системі оподаткування. Урахування позитивного та негативного досвіду інших країн щодо запровадження альтернативних систем оподаткування сприятиме розвитку малого і середнього підприємництва та розв'язанню проблем безробіття, що й обумовлює актуальність проведеного дослідження [109, с. 25].

Питання зарубіжного досвіду щодо реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в умовах глобалізації, дослідження впливу спрощеної системи оподаткування на економічну активність малого бізнесу, наукове обґрунтування концептуальних засад альтернативної системи зарубіжних країн неодноразово досліджувались у публікаціях вітчизняних науковців, зокрема Л. О. Боцьора [32, с.36-41], В. П. Вишневський [44, с.11], Е. О. Киреева [68], Н. І. Малис [85, с. 41-51], М.О. Оприсяк [99, с. 5-10], О. Л.Тарабукіна [113], В. О. Орлова [100, с.78-81].

Зростаюча роль малих і середніх підприємств заставила більшість країн ЄС визнати необхідність розробки спеціальної податкової політики, яка заслуговує особливої уваги для вітчизняної моделі оподаткування малого підпри-

ємництва. Мале підприємство, по словам Л. О. Бочори [32, с. 36], – дуже тонкий та чутливий сектор економіки, який є найуразливішим для таких несприятливих чинників, як фінансові труднощі, циклічні коливання, інфляція, податковий тиск тощо. Особливого значення варто надавати формуванню малого підприємства з огляду на його специфічну та фундаментальну роль у ринковій економіці. У сталій ринковій економіці, частка малого й середнього підприємства у ВВП країн з розвинутою ринковою економікою становить: Великобританії – 50-54%, Німеччини – 50-53%, Італії – 57-60%, Франції – 55-62%, США – 50-52%, Японії – 52-55% [32, с. 38].

Н. І. Малис [85, с. 41-51] пропонує одну з найпоширеніших форм стимулювання розвитку сектора малого підприємства в розвинутих країнах, а саме створення для них преференцій в оподаткуванні шляхом введення спеціальних податкових правил (Франція) або застосування загальних правил з окремими пільгами для малих підприємств (США, Великобританія). Тому доцільно розглянути міжнародну практику застосування спрощених (спеціальних) режимів оподаткування малого підприємства та необхідність її адаптації й застосування в Україні в умовах глобалізації [85, с. 41-42].

У Франції застосовуються спрощені податкові режими для малих та середніх підприємств залежно від величини їхнього обороту. (Рис. 1.5.). Такі підприємства не подають декларації про податок на додану вартість, проте виплачують прибуткові податки, рівень яких залежить від сфери діяльності (торговельні операції, послуги тощо)

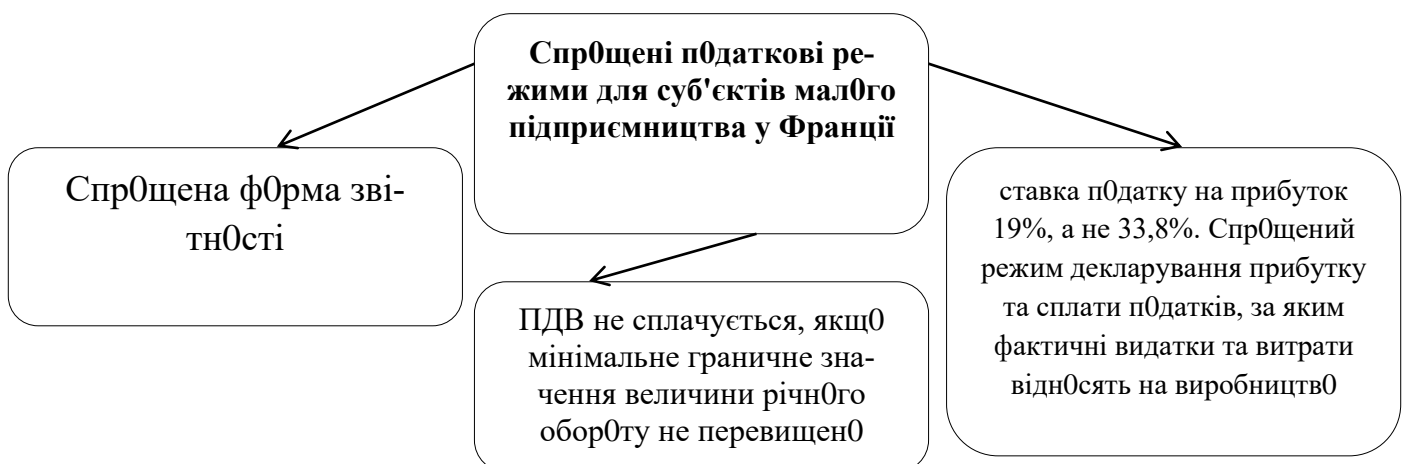

Рис.1.5. Спрощені податкові режими для суб'єктів малого підприємництва у Франції

Джерело: розроблено автором на підставі [85, с. 41-51]

Як засвідчує Н. І. Малис [85, с. 43], при спрощеному податковому режимі застосовується спрощена форма звітності – малі та середні підприємства подають до податкових органів основні дані про свій баланс, основні фонди, розмір інвестицій та фінансові результати діяльності. Підприємства, що надають послуги, можуть зменшити свій оподатковуваний дохід, якщо пройдуть перевірку в офіційного аудитора.

Обліковий процес на мікропідприємствах Франції пов'язаний із веденням книг обліку закупівель та обліку надходжень (наведені суми документально підтверджуються) й обліком копій рахунків про сплату ПДВ (з позначками, що ПДВ не сплачується, тому що мінімальне граничне значення величини річного обороту не перевищено) [85, с. 43-48]. Для малих та середніх підприємств у Франції діє спрощений режим декларування прибутку та сплати податків, за яким фактичні видатки та витрати відносять на виробництво. Середні й малі підприємства зобов'язані реєструватися платниками ПДВ, але сплачувати зазначений податок не щомісячно, а щоквартально. До обліку та звітності таких підприємств ставляться менш жорсткі вимоги у порівнянні з великими підприємствами. Малі та середні підприємства, що мають статус юридичної особи і належать фізичним особам, застосовують знижену ставку податку на прибуток 19%, а не 33,8%. Частина оподатковуваного прибутку, з якого стягується зменшена ставка податку, має бути використана підприємством для капіталовкладень [85, с. 49-51].

О. Л.Тарабукіна [113] повідомляє, що у Великобританії малі та середні підприємства розраховують і декларують доходи на загальних підставах, хоча з певними винятками. Підприємства, річний дохід яких менший ніж 15 тис. фунтів стерлінгів, заповнюють просту податкову декларацію без детальних даних про свою діяльність, активи чи зобов'язання [113]. У країні застосовується прогресивна шкала оподаткування прибутку. Ефект від застосування ставок корпоративного податку (податку з юридичних осіб) полягає в оподаткуванні

маленьких компаній з прибутком до 10 тис. фунтів за низькою ставкою (10%), забезпечивши відповідні пільги для 270000 підприємств. Компанії, які заробляють до 300 тис. фунтів обкладаються за ставкою 20%, а коли їх прибуток досягне 1,5 млн. фунтів, застосовується ставка 30%.

У країні застосовується прогресивна шкала оподаткування прибутку. Ефект від застосування ставок корпоративного податку (податку з юридичних осіб) полягає в оподаткуванні маленьких компаній з прибутком до 10 тис. фунтів за низькою ставкою (10%), забезпечивши відповідні пільги для 270000 підприємств. Компанії, які заробляють до 300 тис. фунтів обкладаються за ставкою 20% , а коли їх прибуток досягне 1,5 млн. фунтів, застосовується ставка 30% [78, с. 17].

Для малих підприємств законодавством передбачена податкова знижка на амортизацію будівель та устаткування, яка дає змогу вирахувати з бази оподаткування до 40%, також застосовуються податкові пільги на інвестиції в інформаційні технології, засоби зв'язку та науково-дослідницьку діяльність [78, с. 18]. Мали підприємства, в яких річний оборот не перевищує 52 тис. фунтів, не зобов'язані реєструватися платниками ПДВ. Стандартна ставка ПДВ становить 17,5%. Підприємства звільняються від обов'язкового аудиту, якщо їх оборот не перевищує 1 млн. фунтів, а валюта балансу не перевищує 1,4 млн. фунтів [78, с. 19-21].

Досвід щодо реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва у Сполучених Штатах Америки вивчала В. Оорлова [100, с.78-81]. Вона зазначає, що в США відсутні особливі податкові режими для малих і середніх підприємств. Усі підприємства зобов'язані вести бухгалтерський облік в повному обсязі, для розрахунку прибутку з метою оподаткування. Однак для малих підприємств передбачені спеціальні положення, що спрощують процедуру обліку та звітності оподаткованого прибутку за прогресивною шкалою (Рис. 1.7.): оподатковуваний прибуток до 50 тис. дол. – 15%; від 50 тис. дол. до 75 тис. дол. – 25%; від 75 тис. дол. до 10 млн. дол. – 34%; понад 10 млн. дол. – 35% [100, с.79].

Доцільно звернути увагу на досвід країн пострадянського простору, а саме Республіки Молдови. Варто зазначити, що спеціальний режим оподаткування малих та середніх підприємств у Молдові не обтяжений багатьма умовами, такими, як вид діяльності, кількість найманих працівників, площа приміщень, що використовуються у господарській діяльності, сплатою чи несплатою ПДВ тощо, має значення лише обсяг доходу та встановлено лише одну, достатньо низьку ставку у розмірі 3 % річного доходу від операційної діяльності. Тобто такий режим є простим, прозорим та зрозумілим для широкого кола платників – суб'єктів малого бізнесу [68].

Насамперед, цікавим є досвід надання пільг уперше зареєстрованим підприємцям, що сприяє розвитку малого бізнесу; ефективним є податкове законодавство Республіки Молдови, яке не обтяжене додатковими умовами адміністрування спрощеної системи оподаткування, такими, як вид діяльності, кількість найманих працівників, сплатою чи несплатою ПДВ тощо. Має значення лише обсяг доходу та встановлено лише одну, достатньо низьку ставку у розмірі 3 % річного доходу від операційної діяльності, що є безперечною перевагою перед іншими альтернативними системами оподаткування і позитивно застосувалось б в спрощеній системі оподаткування в Україні.

Висновки до I розділу

Механізм оподаткування суб'єктів малого підприємництва – це сукупність форм і методів, а також фінансових важелів, за допомогою яких забезпечується стягнення і адміністрування єдиного податку суб'єктів малого підприємництва. Принциповими складовими механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва є платники єдиного податку, які поділяються на 3 групи в залежності від обсягу доходу; доходу з обороту; ставки єдиного податку; податкового періоду та термінів сплати.

Особливостями реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні на 2024 рік є: зменшено кількість груп платників

єдиного податку з шести до чотирьох, змінено межі окремих груп та зменшено ставки податку до 2-4% від доходу; збільшився граничний обсяг доходу для фізичних осіб – до 1,5 млн. грн., юридичних – до 20 млн. грн.; застосування реєстраторів розрахункових операцій (РРО); дохід визначається як різниця між сумою коштів, отриманою від продажу таких основних засобів, та їх залишковою балансовою вартістю, що склалася на день продажу, якщо основні засоби продані після їх використання протягом 12 календарних місяців з дня введення в експлуатацію,

Виходячи з аналізу зарубіжного досвіду щодо реалізації механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в умовах глобалізації, можна сказати, що аналогічні єдиному податку в Україні, не використовуються. З досвіду податкового законодавства Республіки Молдови можна перейняти для української спрощеної системи оподаткування скорочення додаткових умов її адміністрування таких, як вид діяльності, кількість найманих працівників, сплата чи несплата ПДВ тощо. Для того, щоб набуло значення лише обсяг доходу та встановлено лише одну, достатньо низьку ставку річного доходу від операційної діяльності.

Таким чином, систему оподаткування слід узгодити з пріоритетами державної політики соціально – економічного розвитку країни, створити постійно діючу робочу групу з питань виявлення недоліків та удосконалення системи оподаткування малого бізнесу, внести зміни до законодавства з питань оподаткування, спростивши його, змінити методи адміністрування податків на ефективну, відкриту та підзвітну суспільству систему.

Реалізація викладених пропозицій щодо спрощеної системи оподаткування, виключить існуючі проблеми, забезпечить відповідні надходження до бюджету та буде сприяти розвитку малого бізнесу у державі.

РОЗДІЛ II. Методичні засади формування механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва

2.1. Концептуальні основи формування механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні

Вітчизняне підприємництво, розвиваючись досить стрімкими темпами, натикається на значний ряд неузгодженостей та проблем, викликаних специфічними особливостями розвитку даного інституту, який потребує державного втручання. Визначальними факторами ефективності підприємництва є інститути та інституції, а також державна політика регулювання, відносно яких виникає чимало проблем у механізмі оподаткування та розвитку підприємництва. Держава як система інститутів має бути регулюючим органом відносно підприємництва, спрямовуючи напрям його розвитку у взаємовигідне русло [30, с.34].

Сьогодні все очевиднішою стає помилковість положень щодо обмеження державного втручання в економіку, обумовленого вимогами самого конкурентного ринку [28, с.11]. Необхідність держави пов'язана з упорядкуванням в суспільстві, створенням умов для узгоджених дій суб'єктів підприємницької діяльності шляхом законодавчо встановлюваних норм і правил поведінки, ухвалення законів і забезпечення їх дотримання. Інакше кажучи, держава як економічний інститут має формувати або безпосередньо впливати на соціально-економічні основи діяльності підприємств. Вагомий внесок у розвиток і вдосконалення теоретичних розробок і практичних рекомендацій щодо спрощених систем оподаткування здійснено в наукових працях С. Дрига [51, с.11-15], Л. Бодора [30, с. 34-44], Л. Єзгор [56, с. 161-166], О. Костюк [72, с.20-37], Н. Лобода [79,с. 32-45], С.І. Логвінівська [80], А. Роговиць [103, с.24-31], Г. Колісник [70] та ін.

Концепція [54, с.183] - система поглядів, те або інше розуміння явищ і процесів; єдиний, визначальний задум; це сукупність принципів, які визначають

напрямок розвитку та способи вирішення поставлених завдань в рамках того або іншого виду діяльності. Таким чином, концепцією формування механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні є сукупність принципів, які визначають формування податкового механізму, його розвиток для досягнення поставленої мети, а саме оптимальне оподаткування суб'єктів малого бізнесу як для держави, так і для платників податків.

Принципи оподаткування [54, с.257] – розроблене на наукових засадах зведення догматичних, раціоналістичних, етичних і нормативних положень стосовно функціонування податків, це неформальний кодекс поведінки всіх учасників податкового процесу, однак воно рекомендаційний як для фіскальної служби, так і платників податків. Принципи виконують роль стандартів податкової системи, провідних настанов щодо проведення податкової політики та розробки технологій оподаткування.

Першорядне значення в цьому питанні відводиться Адаму Сміту, який у своїй роботі «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776) вперше обґрунтував чотири основні принципи оподаткування, що є актуальними і в даний час: справедливості, визначеності, зручності сплати для платників податків та економії. Заслуга німецького економіста А. Ватера в доповненні й обґрунтуванні цих принципів. Він запропонував 9 основних принципів, які класифікує в 4 групи [54, с.296]

В. П. Синчак [107, с.157-160] виокремлює сучасні принципи оподаткування, які повинні враховувати: нову роль держави у змішаній економіці; особливості демократичного механізму прийняття фіскальних рішень; трансформацію податкової бази; витрати, пов'язані з організацією процесу справляння податків. До них відносяться фіскально-бюджетні, політико-економічні, соціально-етичні, організаційні принципи оподаткування [107, с.158-160]. Всі ці принципи оподаткування поклали основу для створення податкової системи в Україні. Процес становлення спрощеної системи оподаткування має свою історію, яка розпочалась з прийняттям Указу Президе-

нта України "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" [22] від 3 липня 1998 року № 727/98 [2].

Запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів малого підприємства, що відповідають критеріям, встановленим у податковому законодавстві, є одним із основних напрямів державної політики у сфері розвитку малого та середнього підприємства в Україні, відповідно до статті 4 Закону України "Про державну підтримку малого підприємства" [14].

С. Дрига [51, с.11-15] вважає важливим згадати, які події в політиці передували прийняттю Указу Президента України [51, с.11-15]: 29 березня 1998 року відбулися вибори до Верховної Ради України – перші в історії країни. Він виявився повною несподіванкою для західних інвесторів; курс, який на момент введення валюти становив 1,76 грн за долар, опустився в два етапи спочатку до 3,5 грн, а потім – до 5,5 грн; зруйнувалася піраміда ОВДП. Іноземні спекулянти вивели свої капітали [51, с.11-15].

Нововведена спрощена система оподаткування стала альтернативою загальній системі оподаткування. Л. Єзгор її альтернативність бачить, в тому, що [56, с. 161-166]: по-перше, перехід на спрощену систему – це добровільний вибір суб'єкта господарювання, який відповідає законодавчо встановленим критеріям [56, с. 161-163]; по-друге, одна й та ж діяльність, здійснювана суб'єктом підприємства, може оподатковуватися тільки за однією системою оподаткування – звичайною, або альтернативною; по-третє, спрощена система заміщує собою звичайну систему, тобто передбачає відповідний перелік податків і зборів, що є обов'язковими до сплати. При цьому вибір спрощеної системи оподаткування звільняє платника від сплати деяких податків та зборів, що передбачені загальною системою оподаткування.

Альтернативна система оподаткування, крім сприяння детінізації економіки, одночасно вирішувала дві проблеми, які були надзвичайно актуальними того етапу розвитку економіки України [72, с.20-22]. Через неспроможність до саморегулювання державної економічної політики треба

було знаходити важелі впливу на її оздоровлення. Як зазначає О. Костюк [72, с.20-37], держава використала стимулюючу функцію оподаткування, а саме: стимулювала зростання обсягів діяльності та ефективного використання наявних ресурсів. Друга – це дерегуляція підприємницької діяльності, що суттєво знижує витрати держави на адміністрування податків та зборів і витрати платників на підготовку податкової звітності, а також зменшує ризик виникнення помилок та застосування штрафних санкцій.

Саме запровадження спрощеної системи оподаткування мало найбільш суттєвий вплив на динаміку кількісного зростання суб'єктів малого підприємництва (рис. 2.2.). Але спрощена система оподаткування, обліку та звітності заснована не на Законі, як того вимагала Конституція України і Закон України "Про систему оподаткування" від 18 лютого 1997 року, а на Указі Президента, який видав його в силу Перехідних положень Конституції.

Прийняття нового Закону України "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності" було передбачено п.1 Доручення Президента України від 29 липня 2002 року № 1-1/966 [22]. Але аж 24 вересня 2003 року у Верховній Раді України зареєстрований за № 4186 законопроект "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва". Цей документ було внесено народним депутатом України Слабенко С. І. Законопроект ухвалював зміни, що відбулися у законодавстві та був спрямований на збереження існуючих на той час позитивних тенденцій застосування суб'єктами малого підприємництва спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Але цей закон не було прийнято через складну політичну ситуацію в державі [79, с. 32-45].

Прийняттю Податкового кодексу України (ПКУ) передувало багато причин: велика кількість податкових нормативно-правових актів, що суперечили один одному; потрібно було знову в післякризовий період оздоровлювати економіку [80]. Прийняття ПКУ проходило в три етапи.

Роговиць [103, с.24-31] доповідає нам, що Податковий кодекс України дозволив систематизувати нормативні акти, що стосувались спрощеної системи

ОпОдаткування та більш детально в 2020 та 2022 роках диференціювати групи платників єдиного податку[103, с.24-31]. Отже, незважаючи на невеликий досвід існування української податкової системи, вона вже має свою насичену історію. На формування альтернативної системи ОпОдаткування впливали як економічні, так і політичні фактори: неспроможність державної економічної політики до саморегулювання та необхідність влади підіймати свої рейтинги. У 1998 році прийняттю Указу Президента сприяли економічні складності в державі: економічна політика потребувала оздоровлення та необхідна була дерегуляція підприємницької діяльності, котра б дозволила більш раціонально використовувати наявні ресурси держави [103, с.24-31].

Незважаючи на складний економічний та політичний стан на початку XXI століття в Україні, альтернативні системи ОпОдаткування виконували покладені на них сподівання зі збільшення позитивної динаміки податкових надходжень до бюджету України. Таким чином, концепція формування механізму ОпОдаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні - це сукупність принципів, які визначають формування податкового механізму, його розвиток для досягнення поставленої мети, а саме оптимальне ОпОдаткування суб'єктів малого бізнесу як для держави, так і для платників податків. До сучасних принципів ОпОдаткування належать: фіскально-бюджетні, політико-економічні, соціально-етичні, організаційні принципи. Процес становлення спрощеної системи ОпОдаткування має свою історію, яка розпочалась з прийняттям Указу Президента України "Про спрощену систему ОпОдаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" в 1998 році і сформувалась остаточно з прийняттям ПКУ в 2019 році.

2.2. Фактори, що визначають необхідність удосконалення механізмів ОпОдаткування суб'єктів малого підприємництва

Якісний аналіз механізму ОпОдаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні потребує дослідження факторів впливу на його функціонування:

його ідентифікації, класифікації та виявлення факторів максимального впливу. Зазначені фактори визначають політику оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності, внаслідок чого вони повинні бути орієнтирами для фінансових менеджерів щодо формування та реалізації податкової стратегії, так, питання ідентифікації факторів, що визначають необхідність удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні є вкрай важливою проблемою [92, с. 48].

Серед сучасних авторів фундаментальних праць в галузі дослідження впливу факторів на функціонування системи оподаткування доцільно виділити наступних експертів: А. І. Луцик [82, с.99-100], В.П. Мартинюк [86, с. 41-51], що дослідили вплив окремих чинників на систему оподаткування; К. І. Швабій [118, с. 137-144], який провів ретельний аналіз впливу глобалізаційних факторів на податкову політику України; В. А. Валігура [37,с. 15-20], який обґрунтував обмеження законодавчими нормами, що прийняті на міждержавному рівні, фіскальної свободи країни як одного з важливих чинників повільного розвитку системи оподаткування в Україні.

Фактори впливу [54, с.134]– це все те, що має причинний вплив на досліджуване явище, спричиняючи позитивні або негативні зрушення у системі, що аналізується. Є. А. Довгаль [50, с. 86-88] в своїх дослідженнях зазначає, що тіньова економіка здійснює негативний вплив на рівень оподаткування, який полягає у скороченні податкових надходжень, підвищенні криміналізації суспільства і держави, а також у наявних складностях для держави щодо розвитку економіки та забезпечення реалізації соціально-економічних програм [50, с. 86-88].

С. Л. Лондар та О. В. Терещенко [81, с. 125-131] досліджують фактори впливу на обсяг надходжень податків до бюджету, поділяючи їх на мікро– та макроекономічні чинники. Так, автори до переліку макроекономічних факторів відносять наступні: структура платіжного балансу, розмір валового внутрішнього продукту, рівень інфляції, зайнятості населення та його платоспроможності, нормативно-правову базу законодавства.

До мікроекономічних факторів, здатних суттєво впливати на розміри податкових надходжень до бюджету держави, дослідники включають: Обрання суб'єктами підприємницької діяльності системи оподаткування, рентабельність діяльності, наявність права на пільгове оподаткування, питома вага витрат на оплату праці в загальній сумі собівартості продукції, ефективність податкового менеджменту та середньоблікову чисельність робітників [81, с. 128-131].

Систематизувавши результати фундаментальних праць сучасних дослідників стосовно ідентифікації і класифікації факторів впливу на систему оподаткування в Україні та проаналізувавши специфіку оподаткування суб'єктів малого підприємництва, запропоновано класифікацію факторів, що визначають необхідність удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва, яку представлено на рис. 2.4. [86, с. 41-51].

Запропоновано поділити фактори, що визначають необхідність удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва на групу екзогенних (зовнішніх) та ендогенних (внутрішніх) факторів. Серед основних зовнішніх факторів, як зазначає К. І. Швабій [118, с. 137-144], що визначають необхідність удосконалення механізмів оподаткування, є динаміка основних макроекономічних показників, тобто економічний стан держави, а також правове середовище, соціальна, політична, екологічна, демографічна ситуації в державі, міжнародні відносини.

Вчений до основних макроекономічних факторів, які впливають на механізм оподаткування малого підприємництва, відносить, насамперед, такі:

- обмеженість внутрішнього попиту та наявність кризи збуту на внутрішньому ринку у зв'язку з браком вільних фінансових коштів підприємств та падінням реальних доходів населення;

- вкрай незначна інвестиційна активність, відсутність переливу коштів з фінансового в реальний сектор економіки, обмеженість (або відсутність) кредитів;

- неконкурентоспроможність продукції вітчизняного виробництва за умов зростаючого тиску з боку імпортованих товарів тощо [118, с. 137-144].

На думку В. А. Валігули [37, с.15-20], до зовнішніх факторів впливу на механізм оподаткування малого підприємства можна віднести:

- неоднозначність і нестабільність Податкового кодексу України, велике податкове навантаження на малий бізнес, необґрунтованість податкових пільг;
- відсутність повної і вірогідної інформації про стан та кон'юктуру ринку;
- практична відсутність державної фінансово-кредитної підтримки;
- високий ступінь пристосовуваності до складної економічної ситуації, що ускладнюється дезорганізацією управління і зростаючою криміналізацією суспільства;
- недовіра західних партнерів та поки що негативне ставлення населення до підприємців [37, с.15-20].

Таким чином, створення відповідного правового поля шляхом прийняття нормативних актів дасть змогу визначити пріоритети інституційної допомоги підприємницькому сектору, чіткий порядок участі в інституційних утвореннях зацікавлених суб'єктів підприємницької діяльності. Обмеженість кредитних ресурсів та нестачі фінансування підприємств призводить до зниження їх активності у сфері зовнішньоекономічної діяльності України. Відповідно, здійснюється негативний вплив на функціонування системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва, знижуються обсяги податкових відрахувань [46, с.11].

До системи екзогенних факторів, що визначають необхідність удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва, належать також [48, с. 82-91]:

1) Обсяги тіньової економіки, яка призводить до суттєвого викривлення цін, створення диспропорцій у споживанні і виробництві; Г. Я. Глуха [48, с. 82-91] зазначає, що, за оцінками експертів, Україна стала лідером в Європі за обсягом тіньової економіки. У Міністерстві економічного розвитку і торгівлі вважають, що в сучасних умовах обсяги тіньової економіки сягають 40%, однак деякі експерти та дослідники вважають цю цифру значно заниженою. За оцінками податківців, у 2022 р. обсяги тіньового сектора економіки складають

не менше 350 млрд. грн. на рік, а згідно з даними Національного інституту стратегічних досліджень, цей рівень перевищує 52%;

2) розмір ВВП, структура платіжного балансу, рівень інфляції, динаміка курсу національної валюти; кількість платників податків;

3) динаміка обсягів виробництва та споживання [48, с. 88-91];

4) рівень податкового навантаження. Я. Дропа та І. Чабан [52, с. 213-218] досліджили вплив податкового навантаження на економічні процеси в Україні, в тому числі на функціонування системи оподаткування суб'єктів малого підприємства. Автори зазначають, що надмірне податкове навантаження є однією з причин стримування ділової активності підприємств, низьких темпів зростання валового внутрішнього продукту, соціальної напруженості [52, с. 213-218]. Крім того, високий рівень податкового навантаження призводить до збільшення обсягів тіньової економіки, використання методів ухилення від податків, розвитку кримінальних структур в сфері економіки;

Перейдемо до внутрішніх факторів, що визначають необхідність удосконалення механізмів оподаткування малого бізнесу в Україні. Вони мають певні властивості, а саме фінансова стабільність, матеріально-технічний рівень підприємства, менеджмент управління, види власності, технологія виробництва, інформаційний, консультаційний та навчальний рівні, інтелектуальний та інноваційний потенціал. Розглянемо більш детально внутрішні фактори, які притаманні українським підприємствам, на думку В. А. Валігули [37, с. 15-20]:

– низький технічний рівень і технологічна озброєність при значному інноваційному потенціалі;

– низький управлінський рівень, брак знань, досвіду та культури ринкових відносин;

– прагнення до максимальної самостійності, коли більшість зарубіжних малих підприємств працює за умов франчайзинга, субпідряду тощо;

– поєднання в межах одного малого підприємства кількох видів діяльності, неможливість у більшості випадків орієнтуватися на однопродуктову модель розвитку;

– відсутність системи самоорганізації та недостатня інфраструктура підтримки малого підприємництва;

– низький рівень системи інформаційних, консультаційних та навчальних послуг [37, с. 15-19];

Крім того, слід зазначити, що стан товарного ринку в Україні, на якому діють суб'єкти малого підприємництва, суттєво відрізняються від розвинутих країн. Розвинутим ринковим відносинам притаманні переважний вплив попиту з швидкою реакцією на нього, пріоритет приватної власності, розвинута ринкова інфраструктура, дієвість та детальність законодавства, фінансова стабільність, доступність факторів виробництва, традиції використання довгівірних відносин, інформаційна відкритість, мінімальна криміналізація [37, с. 20].

Зовсім інша (якщо не сказати протилежна) ситуація має місце сьогодні в економіці України. В цілому правове, соціально-економічне середовище для малого підприємництва стає, на жаль, усе більш несприятливим. Крім того, відбувається активний процес концентрації капіталу поряд з встановленням фінансового і управлінського контролю за самостійними підприємствами з боку великих компаній та відповідних монопольних утворень, які існували раніше і проявляються тепер [86, с. 41-42].

О. Микитюк [93, с.55-61] вважає, що держава повинна сприяти формуванню інфраструктури підтримки малого бізнесу, організувати державну підготовку та перепідготовку, підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів цього виду підприємництва. Це повинно бути забезпечено шляхом створення та забезпечення діяльності бізнес – центрів, бізнес – інкубаторів тощо. У всіх областях необхідно, щоб формувалися інформаційні банки даних стану та розвитку малого бізнесу, ділових пропозицій іноземних фірм і потенційних інвесторів щодо розвитку підприємництва. Необхідно створювати інженерні цен-

три, технопарки, центри соціального партнерства, та інші ланки інфраструктури, які є необхідні для розвитку малого бізнесу [93, с.56-58].

На думку О. Микитюка, Одним із значущих факторів впливу на механізм оподаткування малого бізнесу є матеріально – технічний та інноваційний рівні. Забезпечення сприятливих умов та інноваційного клімату для розвитку малих підприємств повинно передбачати розробку та впровадження механізму передачі малим фірмам виробничих площ та виробничих потужностей, у тому числі й тих що вивільняється у процесі ліквідації або реорганізації підприємств – банкрутів, формування розвинутого ринку нерухомості, розробку механізму передачі малим підприємствам нових технологій, а також обладнання, яке необхідне для здійснення бізнесу, на пільгових умовах, розширення сфери надання робіт і послуг для державних потреб, сприяння забезпеченню їх матеріально – технічними та іншими ресурсами з боку державних структур [93, с.59].

Необхідно фінансово підтримувати ті фірми, які здійснюють інноваційну діяльність, впроваджують нові технології та інноваційні проекти, за рахунок Державного інноваційного фонду. Держава має сприяти створенню регіональних інноваційних фондів, надавати допомогу у проведенні наукових досліджень, у впровадженні прогресивних технологій, сприяти пошуку замовників та виконавців інноваційних проектів для малого бізнесу [93, с.60-61].

Виходячи з вищесказаного можна зробити наступні висновки: фактори, що визначають необхідність удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва – це рушійні сили процесу стягування податків від суб'єктів малого бізнесу до бюджетів під час ведення господарської діяльності, спричиняючи негативні або позитивні зрушення у податковій системі України.

В результаті дослідження виокремлено фактори, що визначають необхідність удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва та запропоновано поділити їх на зовнішні та внутрішні. Серед факторів, на нашу думку, найсильніший та стабільний вплив здійснюють на-

ступні фактори: економічна криза держави, ефективність податкової системи, стабільність податкового законодавства, рівень політичної стабільності, Обсяги тіньової економіки; розмір ВВП, рівень податкового навантаження, податкова культура платників податків.

2.3. Визначення критеріїв Оцінювання ефективності механізмів Оподаткування суб'єктів малого підприємництва

Податкова система яка діє в державі підлягає постійному, безперервному моніторингу, для виявлення відхилень від намічених завдань та прийняття заходів з їх усунення. Він має проводитись з урахуванням інтересів влади і бізнесу. Завдяки цьому забезпечується ефективність функціонування податків, їх ставок, бази оподаткування та виконуються функції податкової системи. Не являються виключенням і спрощена система оподаткування, обліку та звітності (єдиний податок). Враховуючи мінливість соціально-економічних умов, актуальним є оцінювання ефективності механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні та визначення їх критеріїв [87, с.145].

Серед дослідників, які приділяли значну увагу розгляду проблем розвитку і оподаткування суб'єктів малого підприємництва за альтернативними системами є чимало науковців. Можна відзначити праці таких вітчизняних науковців як: Л. В. Барабаш [27, с.233-242], О.В. Грін [49, с.331- 335], К. П. Проскура [102, с.13-18], Л. Н. Сергєєва [105,с. 50-58], О. А. Шевчук [119, с.28-31], В. В. Виговська [43, с.59-64], О. В. Грін [49, с.331-335], Ю. Б. Іванов [66, с. 94-111], П. В. Мельник [89, с.134-137], А. М. Соколівська [109, с. 26-35] та інших. Більшість досліджень присвячено проблематиці становлення і розвитку малого підприємництва, методам оцінювання його діяльності, механізмам державної підтримки і особливостям оподаткування, оцінюванню доцільності переходу суб'єктів малого підприємництва на альтернативні системи оподаткування. З огляду на ті економічні перетворення, які відбуваються останнім часом в Україні, стає необхідною розробка науково обґрунтованих

рекомендацій щодо критеріїв оцінювання ефективності механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні. Критерії оцінювання [51, с.215]. — це ознака, на підставі якої ця оцінка здійснюється. Найбільш поширеною є оцінка за критерієм ефективності. Критеріями оцінювання ефективності може бути дохід, прибуток, кількість зайнятих робочих місць, ВВП. Критерієм оцінювання ефективності механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва є податковий натиск, податкові надходження від єдиного податку до місцевого бюджету.

Щодо визначення ефективності, то професором К. П. Прокура [102, с.13-18] встановлено, що це здатність принести ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [102, с.13-18]. На думку науковця П. В. Мельника [89, с.134-137], ефективність визначена відношенням результату (ефекту) до витрат, що забезпечили його отримання, розкриває характер причинно-наслідкових зв'язків виробництва і показує не сам результат, а те, якою ціною він був досягнутий. Тому ефективність найчастіше характеризується відносними показниками, що розраховуються на основі двох груп характеристик — результату і витрат [89, с.134-137]. На нашу думку, під критерієм оцінювання ефективності механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва варто розуміти сукупність вимог, цілей і завдань, що забезпечують отримання найвищих податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів від платників податків малого бізнесу.

Професор А. М. Соколівська [109, с. 26-35] дає таке визначення економічної ефективності — зведення до мінімуму негативного впливу податкової системи на ефективний розподіл ресурсів та господарську діяльність економічних суб'єктів з чим можна повністю погодитись.

Ефективність [41, с. 318] — головний критерій при визначенні успішності функціонування спрощеної системи оподаткування та розвитку суб'єктів малого підприємництва, як з боку підприємства, так і з боку держави. Визначення кількісної оцінки ефективності функціонування спрощеної системи

ОпОдаткування суб'єктів малОгО підприємництва ускладнено через те, що результатОм функціонування є не лише наповнення дохідної частини бюджету, але й стимулювання рОзвитку суб'єктів малОгО підприємництва та їхньої інвестиційної активності, зростання зайнятості та Обсягів реалізації [109, с. 33-35].

Вітчизняними і зарубіжними екОномістами використовується різна кількість та перелік критеріїв дослідження ефективності механізмів ОпОдаткування. Із загального переліку, на нашу думку, доцільно виділити такі критерії ефективності ОпОдаткування і вказати на можливість їхнього застосування для Оцінювання ефективності механізмів ОпОдаткування суб'єктів малОгО підприємництва (Рис.2.5). [49, с.331-335]: достатність (забезпеченість дохідної частини бюджету необхідними засОбами); стимулювання підприємницької діяльності та ділової активності; стабільність (незмінність податкової системи); справедливість ОпОдаткування, як горизонтальна, так і вертикальна; низькі поточні витрати; максимальне врахування інтересів СМП і держави; ефективність розподілених ресурсів [49, с.331-335]; зрозумілість та чіткість розрахунків зі сплати єдиного податку. Ці критерії повинні використовуватись відповідно до конкретної ситуації і можуть взаємозаміщуватись. Більшість із наведених критеріїв складно обрахувати кількісно.

Професор П. В. Мельник, з метою визначення ефективності ОпОдаткування, пропонує використання індексів екОномічної теорії, а саме [89, с.134-137]:

- ✓ індекс кОнцентрації, що дає змогу визначити ті податки, за рахунок яких формується переважна частина доходів бюджету;
- ✓ індекс дисперсії, котрий визначає існування (або відсутність) податків з низьким Обсягом надходжень, які ускладнюють систему ОпОдаткування;
- ✓ індекс ерОзії, який визначає ступінь відповідності фактичних баз ОпОдаткування потенційним;
- ✓ індекс запізнення збОру, що визначає своєчасність сплати податків платниками;

- ✓ індекс конкретності, який визначає простоту побудови системи оподаткування з мінімальною можливою кількістю податків, які мають конкретні ставки оподаткування;
- ✓ індекс об'єктивності, що визначає наявність у більшості податків об'єктивно визначеної бази оподаткування;
- ✓ індекс витрат при зборі податків, який дає змогу виявити, наскільки при зборі податків зведені до мінімуму витрати [89, с.134-137].

Наведені індекси є характерними для загальної системи оподаткування і їх важко застосувати при оцінюванні ефективності спрощених систем, бо вони не у повному обсязі дають об'єктивну оцінку цих систем оподаткування. На нашу думку, більш доцільною є оцінка механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва з точки зору їхньої ефективності як для держави, так і для суб'єкта малого підприємництва [66, с. 94-111]. Оцінювання спрощеної системи оподаткування здійснюється з врахуванням загальних принципів оподаткування та основних функцій податкової системи фіскальної та регулюючої. Фіскальна достатність чи еластичність розраховується за допомогою коефіцієнта еластичності податкових надходжень [69]:

$$E = \frac{\Delta \text{ПН} / \text{ПН}}{\Delta \text{ВВП} / \text{ВВП}} \quad (2.1)$$

де $\Delta \text{ПН}$ – відсоткова зміна податкових надходжень; $\Delta \text{ВВП}$ – відсоткова зміна ВВП.

Еластичність відображає ступінь ефективності автоматичних стабілізаторів, притаманних фіскальній політиці. Враховуючи постійні зміни та нестабільність податкової системи, розрахунок коефіцієнта ускладнено, враховуючи труднощі з формулюванням варіаційного ряду, де б надходження залежали тільки від динаміки ВВП [69]. Фіскальна ефективність спрощеної системи оподаткування ($E_{\text{фас}}$) вважається відношенням надходжень до бюджетів всіх рівнів від сплати єдиного податку (Нап.) до затрат держави на їхнє адміністрування (Зап) за умови, що $E_{\text{фас}} > 1$ [69].

$$E_{\text{фас}} = (\text{Нап}) / (\text{Зап}) \quad (2.2)$$

До затрат на адміністрування належать витрати на Організацію і проведення масово-роз'яснювальної роботи, проведення брифінгів, круглих столів, семінарів, конференцій з платниками цих податків щодо питань оподаткування; технічне забезпечення робочого місця; витрати з оплати праці представникам контролюючих Органів сфери оподаткування. Застосування цього підходу має вагомий недолік – його важко розрахувати у зв'язку з відсутністю інформації щодо розмірів витрат на адміністрування тієї чи іншої альтернативи [123].

Ефективність регулювання досягається шляхом отримання ефекту від застосування тієї чи іншої альтернативи, тобто виконання основних цілей, поставлених перед цими альтернативними системами оподаткування. Наприклад, основними цілями застосування єдиного податку є стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва, створення нових робочих місць, підвищення обсягів виробництва; фіксованого сільськогосподарського – стимулювання СМП з одночасним раціональним використанням землі, забезпеченість роботою сільського населення та підвищення продовольчої безпеки країни і т.ін [119, с. 28-31].

Ще одним критерієм оцінювання ефективності механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва є доцільність, тобто відповідність поставленій меті. Але при оцінці спрощеної системи оподаткування слід врахувати, що перед ними одночасно можуть стояти кілька завдань, цілей, виконати які одночасно є неможливим. Якщо вважати за головну ціль спрощеної системи оподаткування акумулювання податкових платежів та формування дохідної частини бюджету, тобто з точки зору фіскальної спрямованості, то оцінити ефективність можна за допомогою показників, які використовуються в загальній системі, а саме [69]: коефіцієнту своєчасності надходження коштів до бюджету; коефіцієнту якості сплати податків (відношення фактичних податкових надходжень без урахування надходжень від штрафних санкцій та надходжень у негрошовій формі до запланованих); коефіцієнту виконання планових податкових надходжень (відношення фактичних відношень до планових).

Якщо головною метою механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва виступає стимулювання розвитку суб'єктів малого підприємництва задля отримання в майбутньому економічного ефекту, вираженого через зростання обсягів реалізації продукції, зниження безробіття та підвищення зайнятості в країні, збільшення кількості самозайнятих осіб, то найбільш доцільно проводити оцінювання за допомогою показників [90], (табл.2.1).:

- коефіцієнту випередження зайнятості – відношення темпів росту кількості зайнятих у суб'єктів малого підприємництва, які використовують альтернативні системи оподаткування, до темпів росту кількості зайнятих, що знаходяться на загальній системі оподаткування;
- коефіцієнту випередження обсягів реалізації – відношення темпів росту

Таблиця 2.1.

Показники оцінювання альтернативних систем оподаткування з точки зору з точки зору держави

№	Показник	Ум. позн	Формула	Ефективність
1	Питома вага альтернативного податку в доходах зведеного бюджету	ПД	$ПД = НП / Д \cdot 100$, де НП – надходження альтернативного податку; Д– доходи зведеного бюджету	Фіскальна
2	Питома вага альтернативного податку в податкових надходженнях зведеного бюджету	ПП	$ПП = НП / ПН \cdot 100$, де НП – надходження альтернативного податку; ПН – податкові надходження зведеного бюджету	Фіскальна
3	Коефіцієнт виконання плану з альтернативного податку	Кп	$Кп = ФН / ПН$, де ФН– фактичне надходження альтернативного податку; ПН– планове надходження альтернативного податку	Фіскальна
4	Частка альтернативного податку у ВВП	Чп	$Чп = НП / ВВП \cdot 100$, де НП- надходження альтернативного податку; ВВП – обсяг валового внутрішнього продукту	Фіскальна
5	Коефіцієнт випередження кількості зайнятих	Кз	$Кз = ТЗа / ТЗз \geq 1$, де ТЗа – ланцюгові темпи росту кількості зайнятих у СМП, які застосовують альтернативні системи; ТЗз – ланцюгові темпи росту кількості зайнятих у СМП на загальній системі оподаткування	Соціально-економічна
6	Коефіцієнт випе-	Кр	$Кр = ТРа / ТРз \geq 1$, де	Соціально-

	редження нових робочих місць		Т _{ра} – ланцюгові темпи росту кількості новостворених робочих місць у СМП на альтернативних системах оподаткування; Т _{рз} – ланцюгові темпи росту кількості новостворених робочих місць у СМП на загальній системі оподаткування	еконічна
7	Коефіцієнт випередження обсягів реалізації	К ₀	$K_0 = T_{0a} / T_{0z} \geq 1$, де Т _{0а} – ланцюгові темпи росту обсягів реалізації у СМП на альтернативних системах оподаткування; Т _{0з} – ланцюгові темпи росту обсягів реалізації у СМП на загальній системі оподаткування	Соціально-еконічна
8	Коефіцієнт випередження кількості зареєстрованих суб'єктів малого підприємництва	К _с	$K_c = T_{Ca} / T_{Cz} \geq 1$, де Т _{с_а} – ланцюгові темпи росту кількості СМП на альтернативах; Т _{с_з} – ланцюгові темпи росту кількості СМП на загальній системі оподаткування	Соціально-еконічна

Джерело: узагальнено автором на підставі [90]
Обсягів реалізованої продукції у суб'єктів малого підприємництва, які використовують альтернативні системи оподаткування, до темпів росту обсягів реалізації у суб'єктів малого підприємництва на загальній системі оподаткування, а також до темпів росту ВВП та загальних податкових надходжень;

- коефіцієнту випередження кількості підприємств – відношення темпів росту кількості зареєстрованих суб'єктів малого підприємництва, які використовують альтернативні системи оподаткування, до темпів росту кількості підприємств на загальній системі оподаткування та по економіці в цілому;

- питомої ваги реалізованої продукції у суб'єктів малого підприємництва, які використовують альтернативні системи оподаткування у ВВП, та частки надходжень у загальних податкових надходженнях;

- відношення темпів росту надходжень від суб'єктів малого підприємництва, які використовують альтернативні системи, та темпів росту витрат на фінансування програм розвитку малого підприємництва.

Таким чином, критерії оцінювання ефективності механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва - сукупність вимог, цілей і завдань, що забезпечують отримання найвищих податкових надходжень до бю-

джетів всіх рівнів від платників податків малого бізнесу. Найбільш поширеною є оцінка за критерієм ефективності. Запропоновані критерії фіскальної і соціально-економічної ефективності механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва, з урахуванням таких показників, як питома вага єдиного податку в доходах зведеного бюджету, питома вага єдиного податку в податкових надходженнях зведеного бюджету, коефіцієнт виконання плану з єдиного податку, коефіцієнт випередження створення нових робочих місць, коефіцієнт випередження обсягів реалізації. Ці показники надають можливість здійснювати оцінювання ефективності функціонування альтернативних систем оподаткування та своєчасно реагувати на виникнення негативних тенденцій.

Висновки до II розділу

Концептуальні засади формування механізму оподаткування малого бізнесу в Україні були закладені ще з ухваленням Указу Президента України "Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва" в 1998 р. і закріпилися з прийняттям Податкового кодексу України.

Нововведена спрощена система оподаткування стала альтернативною загальною системою оподаткування, тому, що: по-перше, перехід на спрощену систему – це добровільний вибір суб'єкта господарювання, який відповідає законодавчо встановленим критеріям; по-друге, одна й та ж діяльність, здійснювана суб'єктом підприємництва, може оподатковуватися тільки за однією системою оподаткування – звичайною, або альтернативною; по-третє, спрощена система заміщує собою звичайну систему, тобто передбачає відповідний перелік податків і зборів, що є обов'язковими до сплати. При цьому вибір спрощеної системи оподаткування звільняє платника від сплати деяких податків та зборів, що передбачені загальною системою оподаткування.

Фактори, що визначають необхідність удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва, поділяються на зовнішні та внутрішні. Сьогодні найактуальнішими факторами, що впливають на механізм оподаткування малого підприємництва в Україні, є неоднозначність і нестабі-

льність Податкового кодексу України, велике податкове навантаження на малий бізнес, необґрунтованість податкових пільг; відсутність повної і вірогідної інформації про стан та кон'юктуру ринку; практична відсутність державної фінансово-кредитної підтримки; тінізація економіки; податкова культура платників податків; низький технічний рівень і технологічна озброєність при значному інноваційному потенціалі;

Під критерієм оцінювання ефективності механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва варто віднести: достатність, стимулювання підприємницької діяльності та ділової активності, стабільність, справедливість оподаткування, низькі поточні витрати, максимальне врахування інтересів СМП і держави, зрозумілість та чіткість розрахунків зі сплати єдиного податку.

РОЗДІЛ III. Дослідження механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва на прикладі ГУ ДПС у Хмельницькій області

3.1 Аналіз податкових надходжень від суб'єктів малого підприємництва до бюджетів всіх рівнів за даними ГУ ДПС у Хмельницькій області

Забезпечення своєчасного та повного виконання податкових зобов'язань належить до одного з найважливіших пріоритетів трансформацій, яких потребують нині й бюджетно-податкова сфера, й економіка в цілому. Ухилення від сплати податків має негативні наслідки, як для економіки, так і для держави зокрема. Державний бюджет недоотримує належні йому кошти, тому йому доводиться обмежувати реалізацію деяких державних програм, не виплачувати заробітну плату працівникам бюджетної сфери і т.д. Крім того, несплата податків може мати серйозні наслідки в вигляді порушення принципів конкуренції. Несплата податків стискає фінансову базу для здійснення державою необхідних економічних і соціальних програм. Це звужує її можливості впливати на соціально-економічну ситуацію в країні [25, с.124].

Для того, щоб дослідити ефективність роботи ГУ ДПС у Хмельницькій області необхідно провести аналіз надходжень до бюджету, дослідивши динаміку надходження податкових платежів до бюджетів всіх рівнів (тобто визначити їх збільшення/зменшення). Проаналізуємо податкові надходження до Державного бюджету за даними Головного управління ДПС у Хмельницькій області у 2020-2024 роки та представимо отримані дані в додатку А. Як видно з додатку А, загальна сума податкових надходжень починаючи з 2022 року збільшується. Детальніший аналіз податкових надходжень до Головного управління ДПС у Хмельницькій області свідчить, що головними складовими саме до цього управління, які формують державний бюджет, є податок на додану вартість, податок із прибутку підприємств, податок за користування водними ресурсами.

Не менш важливе значення має проведення детальнішого аналізу динаміки цих податків. Так, до державного бюджету у 2023 році було мобілізовано 77,46 млн. грн., що на 6,3 млн. грн. менше, ніж у попередньому році; а у 2024 році сума надходжень збільшилась на 40,7 млн. грн. порівняно із 2023 р.

З додатку А видно, що відхилення 2024 від 2022 р. є незначним за більшістю податків, а з 2020 р. по 2021р. спостерігається малий приріст податкових надходжень по всіх податках і зборах. Серед показників можна виділити платежі з податку на прибуток, ПДВ, збору на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства, екологічного податку та з незначних податкових надходжень. Проаналізуємо динаміку виконання плану головних бюджетотворюючих податкових надходжень по ГУ ДПС у Хмельницькій області

Питома вага податків, як свідчить динаміка останніх років, то збільшується, то зменшується. Це пояснюється насамперед зміною структури податкових надходжень, адже останніми роками вектор оподаткування зміщується. Надходження податку на прибуток підприємств за даними Головного управління ДПС у Хмельницькій області бюджету порівняно рівномірне згідно з арифметичною прогресією, тобто відбувається стабільне нарощування цього платежу в межах 1% щороку. Зазначимо, що податкові надходження з податку на додану вартість протягом 2020-2024 рр. постійно змінюються у відсотковому вираженні до плану, але у різні роки по-різному (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Аналіз виконання плану з ПДВ по Головному управлінню ДПС у Хмельницькій області, (%)

Показник виконання	2020	2021	2022	2023	2024
Плановий показник ПДВ, %	100	100	100	100	100
Фактичний показник ПДВ, %	101,4	101,5	103,5	103,6	100,9

Джерело: узагальнено автором на основі додатку А

Як видно із таблиці 3.1, у 2020-2024 роках планові показники менше, ніж фактичні. У 2024 році спостерігається найменший відсоток перевиконання

планових податкових надходжень з ПДВ. Таке відсоткове коливання збору податку можна пояснити падінням попиту на вироблену продукцію [58-62].

Щодо податку на прибуток підприємств, то тут йде постійне перевищення ліміту надходжень до бюджету та зріст податкових надходжень (табл.3.2).

Таблиця 3.2

Характеристика надходжень з податку на прибуток підприємств за даними Головного управління ДПС у Хмельницькій області, (тис. грн)

Показник	2020	2021	2022	2023	2024
Заплановані податкові надходження з податку на прибуток підприємств, тис. грн	21785,7	18976,1	19250	18635,7	21874,5
Фактичні податкові надходження з податку на прибуток підприємств, тис. грн.	23985,8	24678,2	25824,95	19248,9	30760,1

Джерело: узагальнено автором на основі додатку А

Таку динаміку можна пояснити тим, що щороку створюється багато підприємств, а відсоток ліквідованих підприємств менший. Також багато підприємств при банкрутстві не одразу подають документи на ліквідацію. Це спостерігається з 2020 року із постійним збільшенням податкових надходжень до державного бюджету.

Взагалі, за таких показників варто відмітити гарну організацію податкової роботи в Головного управління ДПС у Хмельницькій області

Розглянемо структуру джерел надходжень і сум надходжень податку на прибуток підприємств, організацій по Головного управління ДПС у Хмельницькій області (табл. 3.3.).

Виходячи з таблиці 3.3 видно, що за джерелами надходжень податку на прибуток кількість платників в звітному році збільшилася на 14 од. або на 0,33%, сума надходжень значно збільшилася на 937,15 тис. грн. або на 5.9 %. Щодо екологічного податку, то тут йде майже постійне перевищення ліміту надходжень до бюджету. Це можна пояснити тим, що дедалі більше підприємств – платників цього збору веде прибуткову діяльність та стабілізує своє фінансове становище.

Таблиця 3.3.

Структура джерел і сум надходжень податку на прибуток підприємств,
Організацій за даними ГУ ДПС у Хмельницькій області (тис.грн.)

Джерела надходжень	Сума надходжень											
	2020		2021		2022		2023		2024		Відхилення 2024/2023	
	к-ть	Пит. вага	к-ть	Пит. вага	к-ть	Пит. вага	к-ть	Пит. вага	к-ть	Пит. вага	К-ть	Пит. вага%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Державні підприємства.	700,9	115	725,6	120	726,67	123	746,32	124	848,32	124	+102	0
2. Банки і страхові компанії.	194,8	325	198,9	332	200,6	335	218,32	345	264,18	356	+45,86	11
3. Громадські організації і Об'єднання.	6600,9	287	6650,0	295	6879,9	298	7654,2	312	8295,1	309	+640,9	-3
4. Приватні підприємства.	2568,6	432	2698,7	438	2790,6	443	2945,7	456	2816,7	489	-129	33
5. Комунальна власність.	354,6	120	368,4	128	367,3	132	354,6	138	764,87	124	+410,27	-14
6. Підприємства з іноземними інвестиціями	2489,5	71	2543,9	70	2564,8	73	2594,2	78	2455,1	82	-139,1	4
7. Інші форми господарювання	85,7	15	89,9	13	91,8	14	95,45	15	85,53	18	-9,92	3
8. Інші джерела	88,4	14	90,1	16	90,76	16	93,44	18	97,07	15	+3,63	-3
Всього:	13114,1	1426	13365,5	1412	13712,43	1434	7651,53	1486	5627,0	1517	+937,15	31

Джерело: узагальнено автором на основі додатку Б

Таке перевищення плану податкових надходжень спостерігається з 2020 року із постійним збільшенням податкових надходжень до бюджету, і невеликим спадом в 2022 р. в порівнянні з аналізованим періодом

Присутні також податкові надходження, які протягом усього звітного періоду виповнювали план податку грошових ресурсів до бюджету по Головному управлінню ДПС у Хмельницькій області. Відсоток виповнювання плану з цих податків і зборів коливається у межах 87,9% (рентна плата за газ) до 99,9% (збір за розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства). Задля підвищення рівня податкових надходжень до бюджету Головного управління ДПС у Хмельницькій області проводить контрольні роботи, спрямовані на збільшення податкових надходжень до бюджету.

За станом на 01.01.2023 рік в Головному управлінні ДПС у Хмельницькій області на обліку перебуває 9296 суб'єктів підприємницької діяльності (СПД), які повинні сплачувати податки. За 2024 рік цими підприємствами заявлений

спільний обсяг продажів в сумі 9368,8 млн. грн., збір до Державного бюджету склав за 2024 рік 118,16 млн. грн. Норматив податкового навантаження по Головному управлінню ДПС у Хмельницькій області за 2024 рік - 1,17%. При цьому 1041 СПД за підсумками роботи в 2024 році мають податкове навантаження менше 1%. Об'єм продажів таких підприємств - 7406,1 млн. грн. (79% від спільного обороту), а збір до Державного бюджету – 20,1млн. грн. (18,3% від спільного збору). Основним резервом виконання бюджетних призначень, розширення бази оподаткування є робота по підвищенню рівня податкового навантаження СПД, що мінімізують свої податкові зобов'язання [62].

Протягом 2024 року ГУ ДПС у Хмельницькій області проведений комплекс заходів направлених на збільшення сплати податків підприємствами, що декларують мізерні податки при значних оборотах. Проведений аналіз діяльності, по суб'єктний підхід до платника створення інформаційної бази по підприємствах, так звані «паспорта», вивчення і усунення причин низького податкового навантаження, дозволили забезпечити виконання доведених планових показників минулого року [62]. Можна говорити про позитивну динаміку податкового навантаження, яке в порівнянні з 2023 роком збільшилося на 0,25% і склало 1,18%. За підсумками 2024 року кількість «мінімізаторів» за Регламентом склало 193 СПД. Кількість підприємств, що збільшили податкове навантаження в 2024 році порівняно із зіставним періодом минулого року склало 111 СПД (від 0,01% до 4,12%). Позитивна динаміка досягнута в результаті документальних перевірок, співбесід з посадовими особами, дослідженнями умов виробництва і торгівлі, аналізу і усунення причин зниження податкового навантаження, спільної роботи з податковою міліцією і тому подібне.

Місцеві податки і збори [2] – це податки і збори, що встановлюються органами місцевого самоврядування відповідно до діючого законодавства України. Вони є обов'язковими до оплати в межах визначених адміністративно – територіальних одиниць і зараховуються до їхніх бюджетів. Органи місцевого самоврядування самостійно встановлюють і визначають порядок сплати місце-

вих податків і зборів відповідно до переліку і в межах установлених граничних розмірів ставок. Органи місцевого самоврядування в межах своєї компетенції можуть мати право запроваджувати пільгові податкові ставки, цілком відмінити окремі місцеві податки та збори або звільняти від їхньої сплати певні категорії платників та надавати відстрочки у сплаті місцевих податкових платежів.

Кошти від стягування місцевих податків і зборів (комунальний податок, збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі і сфери послуг) сплачуються до місцевих бюджетів щомісяця, але не пізніше 20 числа місяця, наступного за звітним [2]. Кошти від стягування місцевих податків і зборів (збір за видачу Ордера на квартиру, збір за право використання місцевої символіки, збір за проведення аукціону, конкурсного розпродажу і лотерей, збори за надання земельних ділянок для будівництва об'єктів виробничого і невиробничого призначення, індивідуального житла і гаражів у населених пунктах) перераховуються в місцеві бюджети їхніми платниками перед одержанням відповідного дозволу або послуги через установи банків. Місцеві податки і збори, внесені за рахунок коштів юридичних осіб, їхніх філій, відділень, представництв та інших відособлених підрозділів, відносяться до валових витрат виробництва. Фізичні особи сплачують місцеві податки і збори за рахунок власних коштів. Акумуляуючи за допомогою податкових надходжень значні фінансові ресурси, міська рада таким чином стимулює розвиток міста. Надходження до міського бюджету на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області за 2020–2024 роки приведені в додатку Д. Як можна простежити з додатку Д, загальна сума податкових надходжень починаючи з 2020 року збільшується. Детальніший аналіз податкових надходжень свідчить, що основними складовими системи оподаткування, які формують державний бюджет, є податок з доходів фізичних осіб, єдиний податок, плата за землю та інші. Не менш важливе значення має проведення детальнішого аналізу динаміки цих податків.

Так, до місцевого бюджету по ГУ ДПС у Хмельницькій області у 2024 році було мобілізовано 60,15млн. обл., що на 2,7 млн. обл. більше, ніж у попередньому році; а у 2022 році сума податкових надходжень до місцевого

бюджету зменшилась аж на 2,3 млн. обл. порівняно із 2021 роком. Варто зазначити, що спостерігається дуже приємна тенденція до збільшення податкових надходжень до місцевого бюджету на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області протягом останніх років. Сподіваємося, що зміни в Податковому кодексі, дозволять ще збільшити обсяг надходжень до місцевого бюджету, зокрема за рахунок місцевих податків і зборів. Проаналізуємо динаміку виконання плану надходжень за головними бюджетотворюючими податками рівнів за даними ГУ ДПС у Хмельницькій області. Питома вага податків, як свідчить динаміка останніх років, то збільшується, то зменшується. Це пояснюється насамперед зміною структури податкових надходжень, адже останніми роками вектор оподаткування зміщується (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Характеристика виконання місцевого бюджету з єдиного податку за даними ГУ ДПС у Хмельницькій області (тис. грн.)

Показники	2020	2021	2022	2023	2024
Планове виконання бюджету з єдиного податку, тис. грн.	82000,0	80000,0	84934,8	7400,0	8200,0
Фактичне виконання бюджету з єдиного податку, тис. грн.	8276,4	7845,0	8542,5	7632,7	8167,2

Джерело: узагальнено автором на основі додатку Д

Надходження єдиного податку по ГУ ДПС у Хмельницькій області до місцевого бюджету поступає як заплановано і навіть більше, ніж планувалося, окрім 2021 р., де в місцевий бюджет потрапило на 155 тис. грн. менше. Це пов'язано з безробіттям та неофіційним працевлаштуванням.

Тепер розглянемо структуру джерел і суму надходжень податків і зборів від населення по ГУ ДПС у Хмельницькій області. Сума надходжень податків від населення зростає в звітному році в порівнянні з попереднім на 1888,8 тис. грн., що в процентному співвідношенні складає 118%. Можливо, цьому зростанню сприяє збільшення всієї кількості платників в 2024 році в порівнянні з 2023 роком на 484 людини.

Введення податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки стало найбільш стабільним доходом для місцевих бюджетів, які не

враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів. Цей податковий платіж виступає як оплата вартості суспільних товарів і послуг, що пропонуються місцевими органами влади, оскільки домовласники та підприємці обирають місце проживання, що забезпечує оптимальне співвідношення вартості майна і якості суспільних послуг. Вартість майна збільшується, якщо місцеві органи влади пропонують якісні суспільні послуги. Це сприяє підвищенню ролі місцевого оподаткування.

Надходження від єдиного податку складають майже 90 % податкових надходжень, що привабливе для місцевих бюджетів, але якщо зазирнути з іншого боку, то можна побачити низку недоліків. Група розробників при уряді для розрахунку ставки єдиного податку взяла передбачувані витрати підприємця на ведення діяльності і розрахувала податкове навантаження, виходячи із запропонованого рівня максимального обороту.

Таким чином, отримані значення ставок починаються з 400 гривень на місяць, і це лише єдиний податок. Крім нього, є ще єдиний соціальний внесок і податок на доходи фізосіб, який також сплачується роботодавцем. Разом - 700 гривень на місяць навіть за відсутності найманих робітників. Дуже істотно, враховуючи, що доходу може й не бути. Це не єдиний недолік. Головне, що ставки прив'язані до змінної величини. Отже, податкове навантаження на підприємців стане ще більшим, а чи зростуть при цьому його доходи? За останні два роки вони тільки скорочуються - позначається загальний занепад економіки, тоді як витратна частина будь-якого бізнесу невблаганно зростає. До того ж, єдиний податок підприємець платить авансом. У підсумку - постійно зростаючий авансовий платіж, ймовірність якого 100%, та абсолютно невизначені доходи.

Проведений аналіз даних податкових надходжень по ГУ ДПС у Хмельницькій області за 2020-2024 роки свідчить про те, що в результаті організаційних і практичних заходів, що приймаються, забезпечені виконання завдань, встановлених Законом України "Про Державний бюджет України". ГУ ДПС у

Хмельницькій області використовувало свій власний потенціал щодо пошуку додаткових резервів по збільшенню вступів до Державного бюджету України.

Підсумовуючи вищезгадане, можна сказати, що надходження податків до державного бюджету є стабільними, але погіршення показників виникло в результаті фінансової кризи, яка охопила всю країну за останній рік. Юридичні та фізичні особи не могли розраховуватися по своїх зобов'язаннях, тому що банки припинили кредитування будь-якої діяльності, населення заощаджувало кошти і менше споживало товарів та послуг, підприємства зазнавали збитки.

3.2 Оцінка соціально-економічних наслідків реалізації механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва ГУ ДПС у Хмельницькій області

У зв'язку з державною політикою підтримки і стимулювання малого бізнесу в Україні все більшого розвитку набуває мале підприємництво як рушійна сила у подоланні негативних процесів в економіці і забезпечення стабільного позитивного розвитку суспільства. Спрощену систему оподаткування, обліку та звітності із сплатою єдиного податку обирає все більше суб'єктів малого підприємництва фізичних осіб. Створимо зведену табл.3.5 по структурі ПДФО та єдиному податку від фізичних осіб ГУ ДПС у Хмельницькій області за 2020-2024 рр.. за даними додатків А, Д. Зважаючи на попередні роки та за врахуванням 2023 року, аналіз ефективності застосування Указу Президента України від 03.07.98 року №727/98 "Про спрощену систему оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого підприємництва" суб'єктами підприємницької діяльності-фізичними особами проявляється з позитивними показниками та не досить ефективно впливає на стан сплати єдиного податку.

Із наведеної діаграми видно, що у порівнянні із 2021 роком у 2022 році процент ПДФО погіршився. Але також слід зауважити, що у 2024 році надходжень від суб'єктів підприємницької діяльності - фізичних осіб було більше ніж у 2023 році. Єдиний податок так і залишається у відсотковому відношення в багато разів меншим від ПДФО. Таку тенденцію можливо пояснити лише тим,

що у кризові для України роки, зменшилась кількість суб'єктів підприємницької діяльності - фізичних осіб, але зважаючи на теперішній стан така ситуація поступово змінюється у зворотному напрямку. Але не зважаючи на таку динаміку заборгованості спостерігається тенденція зростання фактичної кількості суб'єктів підприємницької діяльності (додаток В).

На протязі 2023 року ГУ ДПС у Хмельницькій області було зареєстровано 5807 суб'єктів підприємницької діяльності, як новостворених так і тих, які обрали спосіб оподаткування за єдиним податком починаючи з нового податкового періоду. За 2024 рік кількість таких платників склала – 6297чол., з яких платниками єдиного податку є 2173 чол. (додаток В).

Аналіз сфер застосування спрощеної системи оподаткування має досить важливе значення, оскільки з одного боку - дозволяє з'ясувати рівень ефективності спрощеної системи оподаткування в тих чи інших галузях і видах діяльності, оскільки в деяких з них навіть при застосуванні спрощеної системи оподаткування виникає і збільшується з часом податкова заборгованість. А з іншого відображає реальний стан зайнятості суб'єктів малого підприємництва в тій чи іншій сфері діяльності, дозволяє визначити відсоток використання системи спрощеного оподаткування в них і зробити необхідні висновки.

Значну питому вагу у структурі видів діяльності займають послуги у сфері підбору і забезпечення персоналом, адвокатські та нотаріальні послуги. Слід відзначити, що фактичний рівень надходжень від платників єдиного податку - фізичних осіб у 2024 за результатами контрольної-перевірочної роботи підрозділу фізичних осіб надійшло 8167,2 тис. грн., виконання завдання склало 102,78 % , у 2023 році - 7632,7 тис. грн., виконання склало 103,9 %, виходя з даних табл. 2.5.

Підводячи підсумок, у проведеному вище аналізі, можемо стверджувати, що проведені дослідження свідчать про те, що з року в рік зростає чисельність фізичних осіб, які реєструються суб'єктами підприємницької діяльності та здійснюють підприємницьку діяльність із застосуванням спрощеної системи оподаткування. Надходження в бюджет з кожним роком зростають, що дає

зможу казати про позитивні тенденції змін. Підтримка малого підприємництва вимагає комплексного рішення існуючих проблем, що пов'язані з використанням спрощеної системи оподаткування. Розглядаючи його як один із факторів соціальної стабільності суспільства, необхідно продовжити курс на створення умов для успішного розвитку малого бізнесу. На сьогоднішній день, в умовах фінансової та економічної нестабільності, зміна умов його роботи або скасування спрощеної системи оподаткування, зажене цю сферу діяльності назад у тінь та призведе до зменшення надходжень податків. Особливо беручи до уваги те, що криза найбільш вразила великий, корпоративний бізнес, що й без того вже викликає додаткове навантаження на соціальну сферу. Тому роль малого бізнесу як соціального ефективного інструменту самозайнятості населення ще більш зростає [123, с.318-323].

Таким чином, від ефективності системи оподаткування фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності залежить дієвість малого бізнесу в Україні. Аналіз економічної ефективності надходжень єдиного податку, сплаченого фізичними особами - суб'єктами малого підприємництва доцільно проводити шляхом порівняння стану сплати єдиного податку по звітним періодам суб'єктами малого підприємництва, які перейшли із загальної на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності [73, с. 30].

Важливе значення на розвиток малого підприємництва і застосування спрощеної системи оподаткування, обліку і звітності в певній мірі впливає легалізація тіньової економіки, яка сприяє зайнятості населення і створенню нових робочих місць, що у свою чергу позитивно впливає на наповнення бюджету [73, с. 32]. Проте слід відзначити, що не всі державні податкові інспекції приділяють належну увагу цьому питанню. Так, порівнюючи кількість зареєстрованих суб'єктів малого підприємництва - фізичних осіб в окремих державних податкових інспекціях та стан сплати єдиного податку, слід зазначити, що в деяких інспекціях навіть при більшій кількості платників, надходження єдиного податку значно менші, або майже однакові. Наприклад, у 2024 році завдання

щодо обсягу місцевого бюджету на 2023 рік має такий вигляд, який зображений у табл. 3.6.

На основі даних, що наведені в таблиці 3.6., можна з'ясувати який відсоток від загальної кількості платників єдиного податку складають надходження до місцевого бюджету саме з фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності. Так, на прикладі ГУ ДПС у Хмельницькій області за отриманими даними спостерігаємо, що майже у рівних відношеннях поступають до бюджету як від фізичних так і від юридичних осіб. Так за даними маємо такі показники в 2024 році: від юридичних осіб - 3055,9 тис. грн., від фізичних - 5111,3 тис. грн. Якщо проаналізувати відсоток, який складають суб'єкти підприємницької діяльності - фізичні особи, то отримаємо вагомий показник, (а саме 54%) адже вони складають майже половину від загальної кількості надходжень від зареєстрованих суб'єктів підприємницької діяльності.

Таблиця 3.6.

Обсяг місцевого бюджету за 2020-2024 рр. за даними ГУ ДПС у Хмельницькій області тис. грн.

Найменування платежів	2020	2021	2022	2023	2024	Відхилення, +/-		Відхилення, %	
						2024/2022	2024/2023	2024/2022	2024/2023
Збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності	12674,7	14875,6	15901,1	18540,1	19022,1	3121,0	482,1	119,6	102,6
Збір за місця для паркування транспортних засобів	13764,1	14345,8	12194,0	14380,6	14556,1	2362,1	175,7	119,4	101,2
Податок на нерухоме майно	2145,8	2876,6	3761,1	4159,5	4466,0	704,9	306,4	118,7	107,4
транспортний податок	9678,4	8679,0	5219,1	5106,2	5774,9	555,8	668,8	110,6	113,1
Єдиний податок	8276,4	7845,0	8542,5	7632,7	8167,2	- 375,3	534,5	95,6	107,0
у т.ч. юр. особи	3987,4	4567,5	3822,5	2887,6	3055,9	-766,6	168,3	79,9	105,8
фіз. особи	4289	3277,5	4720,0	4745,1	5111,3	391,3	366,2	108,3	107,7
Всього місцевий бюджет	54815,8	56467	54160,3	57451,8	60153,5	47023,7	30997,8	136,4	121,3

Джерело: узагальнено авторм на підставі додатків А, Д

Аналізуючи виконання прогнорозних показників та стан надходжень до місцевого бюджету, взагалі по основним показникам роботи у 2024 році по ГУ ДПС у Хмельницькій області виконання розрахункової бази має такий вигляд, який зображений у табл.3.7.

Таблиця 3.7.

Виконання плану по надходженню до місцевого бюджету за даними ГУ ДПС у Хмельницькій області тис. грн.

Роки	Планове завдання	Факт	Виконання планового завдання, %	Виконання планового завдання	Темп росту плану до базисного періоду	Темп росту факту до базисного періоду.
2020	54256,9	54815,8	101,03	+558,9	-	-
2021	55897,2	56467,0	101,01	+569,8	103,02	103,01
2022	52678,4	54160,3	102,81	+1481,9	97,09	98,80
2023	53895,6	57451,8	106,59	+3556,2	99,33	104,80
2024	58964,5	60153,5	102,01	+1189	108,67	109,73

Джерело: узагальнено автором на підставі додатків А, Д

Таким чином у порівнянні із 2023 роком у 2024, виконання розрахункової бази збільшилось на 2701,7 тис. грн. та склало 102,01% перевищення плану, який складав 1189 тис. грн. Розглянувши ситуацію яка спостерігається в 2024, можна відзначити, що у порівнянні із попереднім роком надходження зросли і склали 109,73%. Беручи до уваги планові показники у 2023 році та порівнюючи його з фактичними надходженнями, можна побачити, що виконання склало - 3556,2 тис. грн., та становить 106,59%. Порівнюючи поповнення місцевого бюджету у 2024 рік з базисним 2020 роком, ми бачимо що фактичні показники збільшились на 9,73%. Виконання прогнорозних показників по наповненню бюджету ГУ ДПС у Хмельницькій області можна вважати задовільним, виходячи з отриманих даних.

В ГУ ДПС у Хмельницькій області надходження єдиного податку від суб'єктів малого бізнесу здійснюються у відповідності із запланованими нормативами на певні періоди. Фактичний розмір надходжень порівнюється з плановим і визначається рівень виконання планових норм надходження єдиного податку, в результаті чого визначається оцінка роботи податкових органів по стягненню єдиного податку до бюджету. На жаль, ГУ ДПС у Хмель-

ніцькій області не завжди може досягти чіткого виконання планових помісячних і поквартальних норм відповідно до прогностичних показників, хоча в кінці року вони виконуються.

Високий рівень виконання прогностичних показників по надходженню платежів до бюджету може свідчити про те, що планова робота в ГУ ДПС у Хмельницькій області здійснюється на високому рівні, а платники податків спроможні забезпечити той розмір надходжень в державну казну, який від них очікується. Але залежить фактична сума надходжень єдиного податку лише від двох показників, а саме кількості зареєстрованих суб'єктів малого підприємництва - фізичних осіб і розміру ставок єдиного податку, які встановлюються в розрізі окремих видів підприємницької діяльності органами місцевого самоврядування по регіонах [70, с. 184]. Для більш візуального уявлення отриманих даних, у результаті аналізу податкових надходжень до зведеного бюджету, їх можна відобразити у графічному вигляді (рис. 3.4.) Звідки ми можемо сказати, що виконання плану в 2023 році було найбільшим (майже 7%), що на 5% більше за 2024 рік.

Таким чином, соціально-економічні наслідки реалізації механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва ГУ ДПС у Хмельницькій області є позитивними завдяки забезпеченню високих показників та своєчасності надходжень платежів, що являється результатом клопіткої праці кожного податківця, що працює в ГУ ДПС у Хмельницькій області. Величезне значення приділяється наповненню місцевих бюджетів, оскільки це є джерелом виконання місцевих соціальних програм та своєчасної виплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери. Податковими органами встановлено щоденний моніторинг за сплатою податку, також на наповнення місцевого бюджету позитивно впливає налагодження роз'яснювальної роботи серед платників податків, проведення відповідної роботи серед керівників підприємств та установ.

3.3 Проблеми удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області

Ефективне функціонування податкової системи можливе при якісному законодавчому регламентуванні встановлення і стягування податків, при використанні передових інформаційних технологій та злагодженого механізму контрольної-перевірочної роботи. У протилежному випадку проблемами удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області є прояви зловживань податковим законодавством, ухилення від сплати податків та зборів, що представляє собою податкове правопорушення [102, с. 13-18]. Податковими правопорушеннями є протиправні діяння (дія чи бездіяльність) платників податків, податкових агентів, та/або їх посадових осіб, а також посадових осіб контролюючих органів, що призвели до невиконання або неналежного виконання вимог, установлених Податковим Кодексом та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [41, с. 568]. Проведення ефективного податкового контролю органами ГУ ДПС у Хмельницькій області необхідно для подолання дефіциту державних коштів, що викликано тінізацією економіки і як результат цього сплатою податків не в повному обсязі або ж їх повною несплатою, оскільки діяльність ГУ ДПС у Хмельницькій області забезпечує надходження до бюджету коштів – сплачених податків. Розглянемо результати перевірок ГУ ДПС у Хмельницькій області по сплаті податків підприємствами, установами та організаціями, які знаходяться у підконтрольному районі (табл. 3.8.).

Таблиця 3.8.

Результати перевірок ГУ ДПС у Хмельницькій області по сплаті податків підприємствами, установами і організаціями за 2020 - 2024 роки (тис. грн.)

Показники	Усього, тис. грн.	В т. ч. по сплаті	
		Податок на прибуток	Єдиний податок
1. Фактично поступило до бюджету від підприємств:			
2020	137847	45890	91957
2021	158734	75890	82844

2022	172420	55500	107100
2023	141020	41000	93400
2024	252470	60600	184400
Відхилення (2024/2020)	80050	5100	77300
% приросту	46,4	9,2	72,2
2. Додатково нараховано в ході перевірок:			
2020 рік	20984	3786	17198
2021 рік	26459	6784	19675
2022 рік	32558	5237	25028
2023 рік	27251	5178	17680
2024 рік	52097	6289	43021
Відхилення (2024/2020)	19539	1052	17993
% приросту	60	20,1	71,9
3. Питома вага додатково нарахованих сум у фактичній сумі надходжень, %			
2020 рік	17,76	7,96	9,8
2021 рік	15,98	8,93	7,05
2022 рік	18,88	9,44	23,37
2023 рік	19,32	12,63	18,93
2024 рік	20,63	10,38	23,33
Відхилення (2024/2020)	1,75	0,94	-0,04
% приросту	9,30	10,00	-0,17

Джерело: узагальнено автором на підставі додатків Г

Таким чином, можна зробити висновок, що у 2024 році сума податкових надходжень збільшилася на 111450 тис. грн, при цьому найбільша частка коштів поступила від єдиного податку як у 2023 р., так і у 2022р. Стосовно додатково нарахованих коштів у ході перевірок, то їх питома вага збільшується в арифметичній прогресії, починаючи з 2021 року. Найбільш питома вага у фактичній сумі вступів до бюджету належить до єдиного податку і збільшилась в порівнянні до базисного 2020 року на 71,9%. Виникає необхідність проаналізувати суми штрафних санкцій, накладених ГУ ДПС у Хмельницькій області до підприємств, установ та організацій, які порушили податкове законодавство, кількість осіб, що притягуються до адміністративної відповідальності, та кількість матеріалів, спрямованих правоохоронним органам (табл. 3.9.).

Таблиця 3.9.

Заходи, прийняті ГУ ДПС у Хмельницькій області до підприємств, установ і організацій, що порушили податкове законодавство за 2020-2024 рр.(тис. грн.)

Показники:	Один. виміру, чол.	Всього	В т. ч. до сплати	
			Податок на прибуток	Єдиний податок
1	2	3		
1. Кількість посадових осіб, що притягають до адміністративної відповідальності:	чол.			
2020		167	45	122
2021		147	37	110
2022		154	35	48
2023		168	33	46
2024		187	40	52
Відхилення (2024/2020)		20	-5	-60
% приросту	%	12	-11,1	-57,4
2. Сума накладених адміністративних штрафів:	тис. грн.			
2020		987	378	609
2021		921	265	656
2022		958	265	325
2023		1050	298	312
2024		1210	310	346
Відхилення (2024/2020)		223	-68	-263
% приросту	%	22,6	-18	-43,2

Джерело: узагальнено автором на підставі додатку Ж

Кількість посадовців, що притягаються до адміністративної відповідальності збільшилася у 2024 році на 20 чол. у порівнянні з 2020 р. Сума накладених адміністративних штрафів також збільшилася на 22,6 % у порівнянні з базисним роком. У 2024 році було припинено на 11 операції підприємств у фінансово-кредитних установах більше, ніж у 2023 р., кількість матеріалів, спрямованих до правоохоронних органів також збільшилася на 14 одиницю. До найбільш поширених правопорушень відносяться [2, ст.109-111]:

А) неподання, подання з порушенням встановлених строків, подання не у повному обсязі, з недостовірними відомостями або з помилками податкової звітності про суми доходів, нарахованих (сплачених) на користь платника податків, суми утриманого з них податку - тягнуть за собою накладення штрафу у розмірі 510 гривень;

Б) неподавання або несвоєчасне подання платником податків податкових декларацій (розрахунків), - тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 170 гривень за кожне таке неподавання;

В) несплата (неперерахування) фізичною особою – платником єдиного податку авансових внесків єдиного податку в порядку та у строки, визначені Податковим Кодексом, - накладення штрафу в розмірі 50 відсотків ставки єдиного податку;

Г) неподавання або порушення порядку подання платником податків інформації для формування та ведення Державного реєстру фізичних осіб – платників податків – тягнуть за собою накладення штрафу у розмірі 85 гривень. Ті самі дії, вчинені платником податків, до якого протягом року було застосовано штраф за таке саме порушення, - тягнуть за собою накладення штрафу у розмірі 170 гривень. Проаналізуємо результати перевірок ГУ ДПС у Хмельницькій області по сплаті податків і зборів підприємствами (табл. 3.10.).

Додатково нараховані платежі в ході перевірок порядку сплати податків і зборів населенням за 2024 рік збільшились в порівнянні з попереднім на 570 тис. грн. (табл. 3.10). Також з табл. 3.10. видно, що серед додатково нарахованих платежів до бюджету сума нарахованої пені складає більшу частину додатково нарахованих платежів до бюджету. Таким чином, визначається значимість нарахування пені у збільшенні доходів бюджету. Розглянемо заходи, прийняті ГУ ДПС у Хмельницькій області до громадян, що порушили податкове законодавство (табл. 3.11.).

Таблиця 3.10.

Результати перевірок ГУ ДПС у Хмельницькій області сплати податків і зборів підприємствами за 2020-2024 роки

Кількість платників	Од. вим.	2020	2021	2022	2023	2024	Відхилення			
							2024/2020	2024/2023	2024/2020, %	2024/2023, %
1. Фактично поступило в бюджет від населення	тис. грн	9045,5	90679,8	92980,5	9182,5	9949,8	904,3	767,3	10,0	8,36
2. Сума платежів, додатково нарахованих в бюджет усього,	тис. грн	7890	8096	8360	7785	8355	465	570	5,9	7,32

3. Питома вага додатково нарахованих платежів в фактичній сумі надходжень в бюджет, усього	%	8,73	8,93	8,99	8,47	8,39	-0,34	- 0,08	9,6	-0,94
--	---	------	------	------	------	------	-------	--------	-----	-------

Джерело: узагальнено автором на підставі додатків М

Таблиця 3.11.

Заходи, прийняті ГУ ДПС у Хмельницькій області до громадян, що порушили податкове законодавство за 2020-2024 рр.

Штрафні санкції	Од. виміру.	Всього:
1	2	3
1. Кількість складених протоколів	Од.	
2020 рік		987
2021 рік		534
2022 рік		456
2023 рік		818
2024 рік		1003
Відхилення 2024 від 2020 р;		16
% зростання 2024-2020 р;		1,6
2. Кількість осіб, що притягають до адміністративної відповідальності	чол.	
2020 рік		1054
2021 рік		678
2022 рік		807
2023 рік		1024
2024 рік		617
Відхилення 2024 від 2020 р;		-437
% зростання 2024-2020 р;		-41,4
3. Сума накладених адміністративних штрафів	тис.грн.	
2020 рік		63,0
2021 рік		44,5
2022 рік		55,0
2023 рік		57,1
2024 рік		53,2
Відхилення 2024 від 2020 р;		-9,8
% зростання 2024-2020 р;		-15,6

Джерело: узагальнено автором на підставі додатку Н

Аналіз податкових надходжень показав, що не всі суб'єкти підприємницької діяльності в повній мірі сплачують податки. За результатами контрольної та аналітичної ГУ ДПС у Хмельницькій області проводяться

заходи, які стимулюють платників податків до своєчасного порушення податкового зобов'язання та росту податкової свідомості. Кількість складених протоколів в 2024 р. збільшилися на 16 протоколів в порівнянні з 2020 роком, а кількість осіб, що притягають до адміністративної відповідальності зменшилась на 41,4 %.

Сума накладених адміністративних штрафів зменшилася на 9,8 тис. грн, кількість ухвалених рішень про застосування фінансових санкцій збільшилися на 7 од., а сума фінансових санкцій, в свою чергу збільшилась на 2,4% в порівнянні з 2020 роком.

Таким чином за даними табл.3.10., у 2024 році всього поступило до бюджету від населення більше ніж у 2023 р. на 767,3 тис. грн. Сума платежів до податково нарахована до бюджету також збільшилась на 570 тис. грн. При цьому найбільш питому вагу суми до податково нарахованих платежів у загальній сумі вступів до бюджету в 2024 році несе пеня – 42,4%, а найменші – податків і зборів (18,8%).

Порівнюючи наведені дані, робимо висновок, що кількість порушень щодо податкового законодавства зростає. Так, наприклад, у 2020 році було складено 987 протоколів, а в 2021 році – 534 протоколів, а з 2023 року знову піднялося до 818, що менше, ніж у 2024 році – на 185 протоколів. Сума накладених адміністративних штрафів у 2024 році зменшилась на 3,9 тис. грн чи на 7,3 % у порівнянні з попереднім роком. Таким чином, проаналізувавши обсяги контрольних робіт та результати перевірок платників податків, виявлені проблеми удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємства на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області, які полягають у порушенні платниками податків діючого податкового законодавства, ухиленні від сплати податків та зборів, про що свідчать результати контрольних перевірок. Їхнє вирішення буде сприяти наповненні дохідної частини бюджету, покращенні податкової дисципліни, скорочення податкового боргу, підвищенні податкостроможності та податкового потенціалу ДПС.

Висновки до III розділу

Надходження до міського бюджету на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області за 2020–2024 роки, починаючи з 2020 року збільшується. Так, до місцевого бюджету у 2024 році було мобілізовано 60,15 млн. обл., що на 2,7 млн. обл. більше, ніж у попередньому році; а у 2022 році сума податкових надходжень до місцевого бюджету зменшилась аж на 2,3 млн. обл. порівняно із 2021 роком. Надходження єдиного податку по ГУ ДПС у Хмельницькій області до місцевого бюджету поступає як заплановано і навіть більше, ніж планувалось, окрім 2021 р., де в місцевий бюджет потрапило на 155 тис. грн. менше. Це пов'язано з безробіттям та неофіційним працевлаштуванням.

Соціально-економічні наслідки реалізації механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва ГУ ДПС у Хмельницькій області є позитивними завдяки забезпеченню високих показників та своєчасності надходжень платежів, що являється результатом клопіткої праці кожного податківця, що працює в ГУ ДПС у Хмельницькій області. Величезне значення приділяється наповненню місцевих бюджетів, оскільки це є джерелом виконання місцевих соціальних програм та своєчасної виплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери.

Проаналізувавши обсяги контрольних робіт та результати перевірок платників податків, виявлені проблеми удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області, які полягають у порушенні платниками податків діючого податкового законодавства, ухиленні від сплати податків та зборів, про що свідчать результати контрольних перевірок. Так кількість порушень щодо податкового законодавства зростає. Наприклад, у 2020 році було складено 987 протоколів, а в 2021 році – 534 протоколів, а з 2023 року знову піднялося до 818, що менше, ніж у 2024 році – на 185 протоколів. Сума накладених адміністративних штрафів у 2024 році зменшилась на 3,9 тис. грн чи на 7,3 % у порівнянні з попереднім роком.

Розділ IV. Шляхи удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва на прикладі ГУ ДПС у Хмельницькій області

4.1. Напрями реформування механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва на прикладі ГУ ДПС у Хмельницькій області

Однією з найактуальніших проблем реформування податкової сфери в Україні після прийняття Податкового кодексу залишається вдосконалення оподаткування суб'єктів малого підприємництва. Нерозв'язаність цієї проблеми є джерелом ескалації суспільного напруження, негативних очікувань суб'єктів малого підприємництва, які призводять до припинення діяльності окремих із них чи переведення її “в тінь” [34, с.171].

Вивчення теоретико-методологічних засад оподаткування суб'єктів малого бізнесу та шляхи їх реформування висвітлені у працях таких вітчизняних дослідників, як І.А Брижань [34, с.171-176], О.М. Костюк [72, с.34-38], Д.Е.Кošель [73, с.30-35], А.І. Луцик [82, с.99-100], І.А. Майбурова [84, с.123-127], Т.В. Мединська [88], В. Огліх [98, с.26-29], Н. Фліссак [115, с.7-10].

В умовах кризи, наявності вільних ніш, де саме малий бізнес є ефективним, доцільним бачиться створення більш лояльних умов для його розвитку. Податкова система України охоплює два податкових режими: загальний і спеціальний. За загальним режимом сплачуються всі види податків і зборів, передбачених податковим законодавством, відповідно до наявності певних об'єктів оподаткування. Спрощений режим оподаткування привабливий для бізнесу насамперед легкістю застосування [34, с.171-176] (табл. 4.1). Потенціал розвитку малого та середнього бізнесу в Україні значний. Актуальним є формування перспективної моделі його оподаткування для переходу до загальноєвропейських форм, що, з одного боку, нівелює ризики застосування спеціального режиму оподаткування, а з другого – забезпечить зростання відповідного сегмента у ВВП, сприятиме розширенню зайнятості в ньому [34, с.175-176].

Таблиця 4.1

Переваги та недоліки спрощеної системи оподаткування

Переваги	Недоліки
Простота нарахування єдиного податку	Обмеження видів діяльності, обсягу доходів та кількості працівників
Послаблення адміністративного тиску на платників при проведенні контролю податкових зобов'язань	Невідповідність сплачених податків економічному результату господарської діяльності та високі ставки єдиного податку
Спрощене ведення обліку	Розмір єдиного податку для платників I і II груп не залежить від результатів діяльності
Відносна простота заповнення та подання податкової звітності	Суми єдиного податку фізичної особи – платника сплачуються авансом за звітний період (квартал)
Звільнення від сплати низки податків і обов'язкових платежів	Елемент подвійного оподаткування в спрощеній системі за умови сплати ПДВ
Можливість бути платником ПДВ за власним бажанням	Обмеження обсягу доходу, отриманого підприємцями з метою застосування спрощених режимів оподаткування, розширює межі тіньового сектору економіки, оскільки змушує суб'єктів підприємницької діяльності штучно зменшувати обсяги доходів
Спрощення процедури і порядку реєстрації платника податку	

Джерело: розроблено автором на підставі [34, с.171-176]

О.М. Костюк [72, с.34-38] ключовими ризиками вітчизняної спрощеної системи оподаткування бачить: застосування її у схемах мінімізації податкових зобов'язань суб'єктів господарювання; значна тінізація економічної діяльності у сфері малого бізнесу; невідповідний фінансовому результату рівень податкових платежів; викривлення конкурентного середовища [72, с.34-38].

У цьому контексті Д.Е.Кошель [73, с.30-35] розглянув такі напрями реформування механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва на прикладі ГУ ДПС у Хмельницькій області:

1. Скасування спрощеної системи оподаткування і звітності та запровадження загальної системи оподаткування. До переваг такого підходу належать створення рівних умов для всіх суб'єктів господарської діяльності та цілковите усунення ризиків, пов'язаних із функціонуванням спрощеної системи, зокрема ухилення від оподаткування. Цей варіант, певно, слід розглядати як кінцеву мету реформування оподаткування малого бізнесу. Недоліком реалізації такої пропозиції є ризик переходу в тінь значної частини малого бізнесу через посилення податкового навантаження, ускладнення облікових операцій та

адміністрування податкових зобов'язань, а також збільшення адміністративного тиску і розширення контрольно-перевірочних заходів [73, с.30-31].

2. Запровадження єдиної ставки оподаткування для різних обсягів доходу платника. Така система не відповідає вимогам забезпечення соціальної справедливості, проте забезпечує відносну адміністративну простоту застосування і є нескладною для платників. Фіскальна справедливість частково зберігається, оскільки особа з високим рівнем доходів сплатить більшу суму податкового зобов'язання [73, с. 32].

3. Запровадження прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб – суб'єктів господарювання (для малого бізнесу) зі встановленням сплати податку на прибуток для юридичних осіб. Найважливішою особливістю прогресивного оподаткування є значна кількість податкових вирахувань та/або знижок, пільг тощо. До недоліків належать складність обліку та адміністрування з боку як адміністратора, так і платника податку. Це посилює адміністративний тиск на платників та витрати часу на виконання податкового обов'язку [73, с.33].

4. Застосування спрощеної системи оподаткування лише для мікропідприємств (суб'єктів господарювання – фізичних осіб) з обмеженням обсягу річного доходу та фіксованою ставкою податку, де для визначення об'єкта оподаткування використовується нормативний метод витрат. Відповідно до нього частина доходу підприємця зменшується з метою оподаткування на певний відсоток залежно від виду діяльності. Наприклад, для торговельних підприємств валова виручка може зменшуватися на 70 %, для сфери послуг – на 50, для виробничої сфери – на 40 % [73, с.34]. Перевагами такого підходу є врахування витрат підприємців при визначенні доходу для цілей оподаткування, що відповідає економічній сутності господарських операцій та не призводить до оподаткування частини доходів, які компенсують витрати підприємця. До недоліків належать необхідність окремого обліку різних видів діяльності підприємця та можлива невідповідність нормативу витрат їхній фактичній сумі [73, с. 35].

5. Внесення змін до певних елементів чинної системи спрощеного оподаткування: види діяльності, для яких дозволяється застосовувати спрощені методи оподаткування та обліку, перелік податків, замість яких сплачується єдиний податок, ставки, граничний обсяг виручки, що дає можливість застосовувати спрощену систему, параметри адміністрування тощо. Завдяки цьому підходу ураховується позитивний досвід функціонування спрощеної системи та усуваються виявлені недоліки й прогалини в нормативному регулюванні [73, с.30-35]. Більш доцільно вважаємо застосувати останню пропозицію щодо реформування механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області. Таким чином, для досягнення балансу між державними і підприємницькими інтересами необхідно реалізувати комплекс наступних заходів (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Напрями реформування механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва на прикладі ГУ ДПС у Хмельницькій області
Джерело: розроблено автором на основі [73, с.30-35]

А.І. Луцик [82, с.99-100] пропонує удосконалити адміністрування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, спрямоване на запобігання порушенням податкового законодавства у цій сфері та покращити умови діяльності представників малого бізнесу - платників єдиного податку. А також збільшити граничний обсяг виручки від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг. А.І. Луцик [82, с.99-100] граничний обсяг виручки від реалізації пропонує прив'язати до мінімальної заробітної плати (станом на 1 січня відповідного року), що дозволить створити автоматичний індексатор та в майбутньому не вносити додаткових змін до законодавства з метою коригування параметрів застосування спрощеної системи [82, с.99-100].

І.А. Майбурова [84, с.123-127] щодо реформування механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва пропонує декілька варіантів реформ. Перша вирішує питання щодо зниження ставок та запроваджує автоматичний механізм їх корекції. Як і у випадку з індексацією граничної виручки, що дає право на перехід на спрощену систему оподаткування, ставки єдиного податку (для фізосіб та фермерів) необхідно прив'язати до мінімальної заробітної плати, встановленої станом на 1 січня відповідного року. При цьому доцільним бачиться двох ставок єдиного податку для фізичних осіб: у межах 10-20% від мінімальної заробітної плати 121,8 - 243,60 грн.. Для юридичних осіб – платників єдиного податку, доцільним є збереження діючих ставок єдиного податку – 2 % (без сплати ПДВ) та 4 % (за умови включення ПДВ) [84, с.123-125].

Друга реформа стосується щодо чіткого визначення об'єкта оподаткування при здійсненні посередницьких операцій, яким має бути визнана виручка від надання посередницьких послуг (посередницька винагорода) [84, с.125]. Включити до об'єкта оподаткування єдиним податком для юридичних осіб усіх доходів, що отримують такі особи, а не лише виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

В. Огліх [98, с.26-29] щодо вдосконалення суб'єктів малого підприємництва пропонує зменшити коло платників податку, що дозволить зменшити обсяги

мінімізації Оподаткування. Доцільно розширити перелік видів діяльності, на які не поширюється спрощена система Оподаткування, з метою ліквідації схем мінімізації податкових платежів „надприбутковими” суб’єктами малого підприємства [98, с.26-27].

Зокрема, спрощена система Оподаткування не повинна поширюватися на здійснення зовнішньоекономічної діяльності, оптової торгівлі, надання в оренду торговельних площ та нежитлових приміщень, продажу предметів мистецтва, предметів колекціонування та антикваріату, надання послуг комунікації, мобільного та стільникового зв’язку. Це дозволить ліквідувати одну з найпоширеніших схем мінімізації Оподаткування [98, с.27-29].

Наступними напрямками реформування механізмів Оподаткування суб’єктів малого підприємства на прикладі Головного управління ДФС в Луганській області є встановлення відповідальності до суб’єктів-спрощенців у разі перевищення ними визначеного граничного обсягу доходу шляхом запровадження відсоткових ставок для Оподаткування суми такого перевищення. Цей напрям запропонував Н. Фліссак [115, с.7-10]. Ця норма повинна стосуватися як фізичних, так і юридичних осіб і тим самим посилює відповідальність платників єдиного податку за використання праці найманих працівників без оформлення трудових відносин з метою забезпечення легалізації трудових відносин найманих працівників. У даному контексті бачиться доцільним запровадити і законодавчо закріпити систему штрафних санкцій та скасування реєстрації такої особи платником єдиного податку за порушення трудового законодавства, випадки яких є досить частим явищем [115, с.7-8]. Вилучити з переліку обов’язкових платежів, що замінюються єдиним податком, податків на майно, ресурсних платежів та внесків до Пенсійного фонду України, з переведенням суб’єктів малого підприємства на сплату цих внесків на загальних засадах [115, с.9-10]. Динаміка інфляційних процесів у національній економіці та зростання доходів найманих працівників актуалізують питання перегляду показників граничного обсягу від реалізації продукції (доходу) та розміри ставок єдиного податку кожен рік. Так граничний обсяг виручки від

реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) варто збільшити для фізичних осіб з 300 тис. до 1,5 млн грн, а для юридичних – до 20 млн грн. на 2024 рік [88]. Для фізичних осіб також логічно було б передбачити, що в разі перевищення обсягу доходу в розмірі 300 тис. грн, підприємець має сплачувати один відсоток із суми перевищення. Це дозволить встановити соціальну справедливість у частині сплати податків [88].

З 2024 року Податковим кодексом України плануються зміни щодо механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва на прикладі ГУ ДПС у Хмельницькій області, а саме [129]:

- ✓ поширення спрощеної системи оподаткування виключно на фізичних осіб-підприємців;
- ✓ встановлення ставки єдиного податку у відсотках до сукупного чистого доходу. При цьому сукупний чистий дохід не може бути меншим, ніж розрахунковий оціночний дохід, який визначається виходячи із середньої заробітної плати в регіоні та враховує сукупність особливостей ведення підприємницької діяльності в різних умовах;
- ✓ запровадження для юридичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності замість єдиного податку системи компенсаторних механізмів, поширених у країнах ЄС.

Таким чином, під час розроблення основних напрямів реформування механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва на прикладі ГУ ДПС у Хмельницькій області слід зважати на об'єктивні умови функціонування вітчизняного сектору малого підприємництва. Податкові процеси потребують формування прозорих, прогнаних та простих правил оподаткування малого бізнесу, що сприятиме підтриманню засад конкуренції, а також спрощенню ведення бізнесу. Умови ведення бізнесу, оподаткування та адміністрування мають відповідати економічному змісту господарської діяльності й стимулювати приватну ініціативу, яка в період кризи може стати вагомим інструментом стабілізації соціально-економічної ситуації в країні.

4.2. Інструментарій економіко-математичного моделювання вдосконалення механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва на прикладі ГУ ДПС у Хмельницькій області

Дослідження основних підходів до оцінки, аналізу, оптимізації, а також управління податковим навантаженням підприємства в цілому, дає підставу сфокусувати аналіз на економіко-математичних методах і моделях, що застосовуються в фіскальних органах. Більшість таких методів і моделей присвячено проблемі прийняття рішень стосовно вибору системи оподаткування або альтернатив управління податковим навантаженням; оптимізації управління податковим навантаженням; оцінці й аналізу впливу економічних показників підприємства на його податкове навантаження; прогнозуванню податкових відрахувань; моделювання функціонування підприємств з урахуванням процесів оподаткування [123, с.318-320].

Теоретичним аналізом економіко-математичного моделювання, і пошуком напрямів вдосконалення механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва займалися такі вчені як. Б. Буряк [36, с.219-222], Л. С. Герасимчук [46, с.20], О. Мірошниченко [91, с.52-56], М.О. Слатвінська [108, с.123-128], О. Шеронова [120, с.424-427], І.В. Ярошенко [123, с.318-323].

Економіко-математичне моделювання [54, с.138].– це дослідження економіки, її систем із застосуванням економічних і математичних дисциплін. ЕММ вивчає кількісні взаємозв'язки і закономірності з використанням наукових методів. Таким чином, моделювати можна об'єкт будь-якої складності і отримати результат, якого не можна досягти іншими способами.

Інструментарій економіко-математичного моделювання вдосконалення механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва – набір економічних і математичних методів для нагляду за ходом розвитку механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва, її аналізу і прогнозів, призначених для їх вдосконалення, який забезпечує оптимальні податкові умови для розвитку малого бізнесу та виконує фіскальну функцію держави [54, с.139].

Методи економіко-математичного моделювання застосовується для кількісного та якісного аналізу явищ, процесів, для оптимального їх розвитку. Для цього під досліджуваній об'єкт створюється економіко-математична модель. Вона дозволяє зімітувати роботу даного об'єкта. Виходячи з отриманих результатів, вибирають найкращий варіант розвитку об'єкта з розрахунком на майбутнє [29, с.99].

Економіко-математичні методи являють собою комплекс економіко-математичних дисциплін, що є сплавом економіки, математики і кібернетики. Тому класифікація економіко-математичних методів зводиться до класифікації наукових дисциплін, що входять до їх складу. Хоча загальноприйнята класифікація цих дисциплін поки не вироблена, з відомим ступенем наближення в складі економіко-математичних методів можна виділити наступні розділи (Рис.4. 2) [108, с.123-128]:

1) економічна кібернетика: системний аналіз економіки, теорія економічної інформації і теорія керуючих систем;

2) на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області використовується математична статистика, а саме економічні програми даної дисципліни — вибірковий метод, дисперсійний аналіз, кореляційний аналіз, регресійний аналіз, багатовимірний статистичний аналіз, факторний аналіз, теорія індексів і ін;

3) математична економія вивчає ті ж самі питання з кількісної сторони економія: теорія економічного зростання, теорія виробничих функцій, міжгалузеві баланси, національні рахунки, аналіз попиту та споживання, регіональний і просторовий аналіз, глобальне моделювання та ін. [108, с.123-124];

4) на практиці в межах ГУ ДПС у Хмельницькій області найбільш застосовуються методи прийняття оптимальних рішень. Це найбільш об'ємний розділ, що включає в себе наступні дисципліни та методи: оптимальне (математичне) програмування, у тому числі методи гілок і меж, мережні методи планування і управління, програмно-цільові методи планування і управління, теорію і методи управління запасами, теорію масового обслуговування, теорію ігор, теорію і методи прийняття рішень, теорію розкладів.

В Оптимальне (математичне) програмування входять в свою чергу лінійне програмування, нелінійне програмування, динамічне програмування, дискретне (ціле) програмування, дробово-лінійне програмування, параметричне програмування, сепарабельне програмування, стохастичне програмування, геометричне програмування [108, с.124-126];

5) методи, специфічні окремо як для централізованого планування економіки, так і для ринкової (конкурентної) економіки. До перших можна віднести теорію оптимального функціонування економіки, оптимальне планування, теорію оптимального цінотворення, моделі матеріально-технічного постачання та інші. До другої — методи, що дозволяють розробити моделі вільної конкуренції, моделі капіталістичного циклу, моделі монополії, моделі індикативного планування, моделі теорії фірми і т. д. Багато з методів, розроблених для централізованого планування економіки, можуть виявитися корисними і при економіко-математичному моделюванні в умовах ринкової економіки;

б) методи експериментального вивчення економічних явищ. До них відносять, як правило, математичні методи аналізу та планування економічних експериментів, методи машинної імітації (імітаційне моделювання), ділові ігри. Сюди можна відвести також і методи експертних оцінок, розроблені для оцінки явищ, що не піддаються безпосередньому вимірюванню [108, с.127-128].

На даний час методи економіко-математичного моделювання в оподаткуванні застосовуються частково. На базі ГУ ДПС у Хмельницькій області використовуються в цілому методи математичної статистики, математичної економіки та методи прийняття оптимальних рішень. Одну з математичних моделей, в якій показано залежність обсягу надходжень до бюджету від податкової ставки, пропонує С.Лондар [81, с.78]. Нехай економічне середовище держави, з яким взаємодіє податкова система, сформоване N однаковими "середніми" за виробничими потужностями підприємствами. Всі вони будуть працювати, якщо податкові платежі державою не мобілізуються, тобто податкове навантаження відсутнє.

Математична модель економічного явища, яка претендує на адекватність відображення реальної ситуації, повинна відображати характерні риси конфлікту: відмінність інтересів учасників, різноманітність дій, які виконуються для досягнення учасниками поставленої мети. Це означає, що математичне моделювання економічного явища, поряд з іншими формами, може бути відображене через такі компоненти як [120, с.424-427]: 1) наявність зацікавлених сторін; 2) можливість дій кожної із сторін; 3) різноманітність інтересів сторін.

Таким чином, існує ряд моделей: тривіальні, що базуються на їх прямому порівнянні за допомогою арифметичних співвідношень, алгебраїчні, статистичні, що відображають фіскальні взаємовідносини в економіці. Основна проблема цих взаємовідносин, яка береться до розгляду, - це моделювання оптимальної сукупної податкової ставки [120, с.424-427].

Допустимо, що через податкове законодавство сформовано сукупність законів, дія яких еквівалентна дії сукупної податкової ставки X на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області. Покладемо, що кількість працюючих підприємств буде експоненціально залежати від величини сукупної податкової ставки X , тобто буде визначатися законом [69]:

$$F(x) = n(x) * p * x \quad (4.1)$$

Коефіцієнт згасання економічної активності (D) при введенні податкової ставки X в межах ГУ ДПС у Хмельницькій області Якщо d - частина валового внутрішнього продукту (ВВП) вироблена окремим діючим підприємством Луганської області протягом року, то сумарний ВВП, протягом року складе [69]:

$$D = d - n = d - N - e - xp \quad (4.2)$$

Бюджетні надходження від економіки при податковій ставці X в межах ГУ ДПС у Хмельницькій області складуть:

$$F = x - D = x - d - N - e - xp \quad (4.3)$$

Зауважимо, що в загальному випадку слід враховувати можливість оподаткування за прогресією, тому кінцева рівність (4.3) набуде вигляду [69]:

$$F = xa - d - Ne - xp, \quad (4.4)$$

де, a - коефіцієнт податкової прогресії.

Рівняння (4.4) - Один із можливих математичних записів залежності обсягу бюджетних надходжень від величини податкової ставки, і є однією із найбільш вірогідних специфікацій моделі бюджетних надходжень. Безсумнівно, спрощена система оподаткування на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області є стимулюючою і економічно вигіднішою в цілому для підприємництва. Розрахунок економії від переходу на спрощену систему оподаткування тоді матиме вигляд в межах ГУ ДПС у Хмельницькій області [69]:

$$EP = \left(OP * \frac{HOP}{100\%} + P * \frac{PP}{100\%} \right) - EP = \left(OP * \frac{HOP}{100\%} + (BP - MB - OP - OP * HOP) * \frac{PP}{100\%} \right) - BP * \frac{SEP}{100\%}$$

.....(4.5)

де ОП – витрати на оплату праці; НОп – загальна ставка нарахувань на оплату праці (ЄСВ), %; П – прибуток; Пп – ставка податку на прибуток, %; ВР – виручка від реалізації; МВ – матеріальні витрати; Сеп – ставка єдиного податку. Оскільки єдиний соціальний внесок дорівнює близько 36,76-49,7%.; податок на прибуток дорівнює 18%, а ставка єдиного податку за умови сплати ПДВ встановлена на рівні 2 %, то розмір економії залежить від матеріальних та трудових витрат в сумі виручки від реалізації [51, с.11-15].

Безумовно, що вигідність спрощеної системи зменшується за умови росту матеріальних витрат, зменшення витрат на оплату праці при зменшенні розміру прибутку (рентабельності). Виходячи з аналізу спрощеної системи оподаткування малих підприємств, можна запропонувати дві моделі вдосконалення механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва на прикладі ГУ ДПС у Хмельницькій області. По-перше, доцільно було б диференціювати ставку податку в залежності від частини матеріальних витрат у виручці: чим більше така частка, тим менша повинна бути ставка єдиного податку. Інструментом вдосконалення механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва в цій моделі буде виступати податкова ставка [91, с.52-56].

Тому для підприємств з невеликими матеріальними витратами можна застосувати ставку податку й більшу, ніж 4% на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області Але, щоб залучити інтереси підприємств до економії матеріальних та прирівнених до них витрат, зменшення податкової ставки має відбуватися не обернено пропорційно збільшенню матеріальних витрат, а помітно повільніше, наприклад, так (рис. 4.3.): Це б ні для кого і ні в якому разі не збільшило б розмір податкової тягаря, а навпаки, дало б змогу при його зменшенні (при переході із звичайної системи) забезпечити рівнонапруженість єдиного податку на різних його платників – малі підприємства. По-друге, на базі ГУ ДПС у Хмельницькій області можна запропонувати особу модель дії спрощеного оподаткування, тобто потрощу відсунути обмеження цієї системи [36, с.219-222]. Це в якійсь мірі сприятиме інвестуванню вилучених коштів у розвиток виробництва. Щоб ще більше зацікавити підприємців в ньому, треба замінити пропорційну податкову ставку регресивною, розмір якої б зменшувався при зростанні обсягів реалізації.

Джерело: розроблено автором на підставі [91, с.52-56]

Наприклад, якщо ставка податку в $(i-1)$ періоді $СП_{i-1}$, то при збільшенні реалізації вона буде [69]:

$$СП_i = СП_{i-1} * (1 - K_p * K_n), \quad (4.6)$$

де K_p – коефіцієнт приросту обсягів реалізації;

$$K_p = \frac{P_i - P_{i-1}}{P_{i-1}}, \quad (4.7)$$

де P_i , P_{i-1} – відповідно обсяги реалізації в i -му та $(i-1)$ -му періодах;

K_n – поправочний коефіцієнт, який застосовується для забезпечення випередження темпів зростання обсягів реалізації над темпами зменшення податкової ставки, $K_n < 1$. Значення цього останнього коефіцієнту дуже важливе. Ним можна регулювати і розмір податкової ставки, і, внаслідок цього, обсяги інвестувань у виробництво, і розміри надходжень до бюджету; Отже, він якраз на стику інтересів підприємців і держави.

Розмір податку (Π) при цьому буде таким [69]:

$$\Pi = P_i * СП_{i-1} * (1 - K_p * K_n) = P_i * СП_{i-1} * \left(1 * \left(\frac{P_i}{P_{i-1}} - 1\right) * K_n\right) \quad (4.8)$$

При збільшенні Об'єкта Оподаткування P_i зменшується ставка податку, але завдяки коефіцієнту K_n надходження до бюджету збільшуватимуться. Якщо буде зростати P_i , то при зменшенні ставки єдиного податку більша частка від виручки від реалізації залишатиметься платнику податку [33, с.240-245].

Таким чином, можна запропонувати дві економіко-математичні моделі вдосконалення механізму оподаткування суб'єктів малого підприємництва на прикладі ГУ ДПС у Хмельницькій області, а саме диференціювати ставку єдиного податку в залежності від частини матеріальних витрат у виручці, і друга модель, суть якої в заміні пропорційної податкової ставки регресивною, розмір якої б зменшувався при зростанні обсягів реалізації. При такому гнучкому розмірі податкової ставки спрощена система оподаткування мала б стимулююче значення для всіх суб'єктів малого підприємництва і стимулювала б його розвиток.

4.3. Ефективність запропонованих заходів щодо удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в межах ГУ ДПС у Хмельницькій області

Для подальшого удосконалення механізмів оподаткування малого підприємництва в Хмельницькій області необхідно створити механізм ефективної взаємодії між державою та підприємницьким сектором. У зв'язку з відсутністю такого механізму, підприємництво у соціально-економічному розвитку України не займає належного місця, яке йому відводиться у країнах із розвинутою ринковою економікою [27, с.233].

Усуненням цих негативних факторів і стимулювання подальшого розвитку малого підприємництва в області займалися такі вчені: Л.В. Барабаш [27, с.233-242], М. Д. Білик [29, с.99-102], О.Ю. Браславець [33, с.240-245], О. Грін [49], С.Г. Дрига [51, с.11-15]. Основними напрямками подальшої роботи залишаються [29, с.99-102]:

- забезпечення макроекономічної, соціальної і політичної стабільності в суспільстві;
- наявність, крім фіскальних, достатніх умов для активізації інвестиційних процесів, зокрема надійного захисту конкуренції і контрактів, а також прав власності, захист яких забезпечуватиметься незалежною судовою і виконавчою гілками влади;
- реформування бюджетної системи з урахуванням вимог Європейської хартії про місцеве самоврядування, забезпечення відповідності бюджетних видатків інтересам населення;
- узгодження податково-бюджетної і грошово-кредитної політики;
- створення належних нефіскальних умов для активізації підприємницької діяльності;
- зниження рівня корупції;
- здійснення реальних кроків на шляху становлення правової держави; ефективного використання коштів державного бюджету, одержаних у результаті сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), раціоналізації структури державних видатків з метою збільшення обсягу державних інвестицій у людський капітал [29, с.99-102].

Все це можливо, якщо збільшиться сума податкових надходжень, що залишається у місцевому бюджеті. Реалізація цієї мети досягається шляхом послідовного здійснення активної регіональної політики щодо цього сектора економіки, поєднання інтересів підприємництва та адміністративно-територіальних одиниць з використанням особливостей і вигод їх географічного розташування, природно-ресурсного потенціалу, створення ефективного механізму зворотного зв'язку місцевих органів виконавчої влади з підприємцями та їх громадськими формуваннями, ефективної податкової політики [27, с.233-242]. Розрахуємо єдиний податок на основі запропонованої моделі удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в межах ГУ ДПС у Хмельницькій області, який розглядали в п.4.2.(табл.

4.3). Розрахуємо коефіцієнт приросту обсягів реалізації (K_p) за прогнозний період, виходячи з формули (4.7).

Показники ефективності запропонованого заходу щодо удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Хмельницького регіоні протягом 2024-2028 рр.

Показник	Позначення	Од. виміру	Формула	Прогноз				
				2024	2025	2026	2027	2028
1	2	3	4	6	7	8	9	10
Обсяги реалізації	P_i	млн. грн	-	25	35	40	55	60
Коефіцієнт приросту обсягів реалізації	K_p	-	$K_p = \frac{P_i - P_{i-1}}{P_{i-1}}$, де P_i, P_{i-1} – обсяги реалізації в i -му та $(i-1)$ -му періодах;	0,25	0,4	0,14	0,38	0,1
Ставка єдиного податку	СП	%	$СП_i = СП_{i-1} * (1 - K_p * K_{п})$, де, $СП_{i-1}$ – ставка податку в $(i-1)$ періоді, K_p – коефіцієнт приросту обсягів реалізації, $K_{п}$ – поправочний коефіцієнт	7,8	7,4	6,4	6,2	
Єдиний податок	P^1	млн. грн.	$P^1 = P_i * СП_i$, де P_i – обсяги реалізації, $СП_i$ – ставка єдиного податку	228	273	296	352	372
Коефіцієнт ефективності податко-вих надходжень єдиного податку	$K_{еф}$	-	$K_{еф} = \frac{P^1}{P}$, де P^1 – прогнозні податкові надходжень єдиного податку, P – планові податкові надходжень єдиного податку	2,28	1,95	1,85	1,6	1,55

Джерело: розроблено автором на підставі [69]

Тепер вичислимо ставку єдиного податку згідно з запропонованим заходом удосконалення механізму оподаткування суб'єктів малого підприємства в межах ГУ ДПС у Хмельницькій області на прогнозний період за формулою (4.6), де $K_{п}$ – поправочний коефіцієнт, який застосовується для за-

безпечення випередження темпів зростання Обсягів реалізації над темпами зменшення податкової ставки, $K_p = 0,35$.

Незважаючи на те, що ставка єдиного податку зменшується в кінці аналізованого періоду, податкові надходження при цьому тільки збільшуються, що позитивно впливатиме на місцевий бюджет Хмельницького регіону.

Порівняємо отримані податкові надходження за допомогою нашої моделі удосконалення механізму оподаткування суб'єктів малого підприємства в межах ГУ ДПС у Хмельницькій області та даними на основі діючого ПКУ. Візьмемо ставку єдиного податку для 3-ої групи за умови включення ПДВ - 4 % від доходу (млн.грн.).

На підставі отриманих даних запропонованого заходу розрахуємо загальний коефіцієнт ефективності податкових надходжень єдиного податку по ГУ ДПС у Хмельницькій області за 2024-2028 рр. за формулою наступним чином

[69]:
$$K_{ef} = \frac{p^1}{p} \quad (4.9)$$

Виходячи з отриманих даних, можна сказати, що коефіцієнт прогнозних податкових надходжень єдиного податку був ефективним протягом всього аналізованого періоду, так як $K_{ef} > 1$. Найбільші нарахування у бюджет плануються в 2024 році, де коефіцієнт ефективності дорівнює 2,28. Отримані результати даних коефіцієнтів можна яскраво проілюструвати наступним графіком .
Джерело: узагальнено автором на основі розрахунків за формулою (4.9).

Отже, з наведених результатів можна в цілому позитивно оцінити ефективність заходів щодо удосконалення механізмів оподаткування суб'єктів малого підприємства в межах ГУ ДПС у Хмельницькій області оскільки протягом 2024-2028 рр. спостерігається збільшення коефіцієнту ефективності податкових надходжень єдиного податку.